

РОЗДІЛ ДРУГИЙ ПІДСТАВКИ

Підставки. Вересень 1960 р. Вид на «хутірець» (фото автора).

ГОЛОВА КОЛГОСПУ

Пройшло багато часу, коли я працював у Підставках, невеликому мальовничому селі, з цікавою назвою та історією, яке розкинулось на правому березі річки Грунь, і не менш цікавими працьовитими, добрими, привітними людьми.

Тут, у Підставках, був початок моєї самостійної роботи як керівника. Керівника для тих часів поважного. Голова колгоспу - це була головна фігура на селі.

Звикся з тим, що мене називали батьком літні колгоспники, які самі годилися мені в батьки і діди. А цьому батькові тоді було менше двадцяти шести років. Слухали. Виконували розпорядження. Поважали. Можливо, що й боялись.

Праця голови колгоспу була неймовірно складною. Відповідальною. Важкою. Працював майже цілодобово. І в той час були різні керівники, з різним рівнем і почуттям відповідальності. Голова відповідав за все і всіх. Повинен був знати, яку запчастину купити чи дістати до трактора,

Голова колгоспу «Великий Жовтень» с. Підставки О.В. Климов (фото Р.О. Климової).

комбайна чи автомобіля. Що, коли і де відремонтувати. Який стан на будівництві, школі, медичному пункті, дитячому садочку. Що на фермах, на токах, складах, у будинку культури і магазинах...

На що подивишся, про що подумаєш - до всього був причетний голова. За все ніс відповідальність перед колгоспниками, перед мешканцями села, перед райкомом партії. Голова колгоспу був керівником колективного господарства.

Премудростям керівника вчився постійно, наполегливо пізнавав секрети важкої праці й усвідомлював, що дійсно потрібно знати керівнику - ніхто не навчить. Потрібно постійно навчатися самому.

Такий вигляд мала вулиця Новоселівка. На передньому плані будинок Богатиренко Федори Іванівни (фото автора).

Оглядаючись на пройдений шлях, найбільші враження залишилися від роботи, її щоденних наслідків, набутого досвіду на посаді голови колгоспу.

За допомогою ком'ютера дізнався багато цікавого про Підставки. Коли працював у селі, не було часу вивчати історію села. Відверто кажучи, було не до того. Потрібно було вирощувати високі урожаї, виробляти молоко, м'ясо, будувати, думати, як платити за працю колгоспникам...

Було багато-багато інших невідкладних справ. Про себе думав мало, старався для людей. Намагався працювати так, як вимагали обставини того часу. А обставини були важкі. Пройшло всього 15 років, як закінчилася Велика Вітчизняна війна.

Про історію села Підставки написав уродженець села, син колишнього бригадира першої комплексної бригади, теслі Василя Пет-

ровича Яковенка та його дружини - Лесі Іванівни, яка працювала касиром у бухгалтерії колгоспу, - Яковенко Петро Васильович.

З його дозволу пропоную ознайомитися з історичними матеріалами села Підставки. Текст скорочено.

Вперше село Підставки згадується за даними карти французького інженера і географа Гільйома Левассера - де Боплана, який у період з 1630 по 1647 роки знаходився на службі у польського короля і склав карту України.

На його карті відмічено на річці Гроні Великі (нині Грунь) - поселення Тліпочака. Так спочатку називалося село Підставки. На території села Підставки було ряд курганів. Деякі з них збереглися до нашого часу. На буртах було ряд курганів, з яких добували селітру. У південно-західній частині села ще збереглося два кургани, один з яких розорюється. Хто похований у курганах? Це питання залишається відкритим до цього часу.

Пройшло ще одне тисячоліття. Ми не знаємо, хто жив на території нашого краю, бо не збереглося ні матеріальних, ні письмових джерел цього періоду. Відомо, що у VIII-X ст.ст. нашої ери у басейнах рік Десни, Сули, Псла жили племена східних слов'ян - сіверяни. Це наші далекі предки. Можливо, одне з їхніх поселень було в урочищі Пробужка, на захід від Адамівщини.

Старожили розповідали, що тут у 20-і роки проводились археологічні розкопки, де знаходили посуд, мечі і т.д.

Одне з поселень сіверян знаходиться біля села Капустинці, що в 12 км від села Підставки. Вони тут жили у VIII-X ст.ст. нашої ери біля річки Грунь. Близько 884 року сіверяни увійшли до слов'янської держави Київська Русь.

Південно-східні кордони Русі дуже тривожили своїми набігами кочові народи, особливо половці. Це змусило великого князя Володимира Святославовича розпочати будівництво фортець для відсічі половецьким нападам. Так звана Посульська оборонна лінія X-XI століть знаходилась на р.Сулі та її притоках, її будівництво розпочалося у 988 році. Вона включала близько 40 укріплень і містечок, захищала південно-східні кордони Русі від кочових набігів та спустошень.

Близько середини XI ст. з Київської Русі виділяється Переяславське князівство. У склад Переяславського князівства входила і територія нашого краю.

У 1239 році Переяславське князівство спустошили монголо-татарські орди. Особливо потерпіла південна і південно-східна части-

на Переяславщині. Вся система укріплень Посульської оборонної лінії перестала існувати після навали Батия і була зруйнована монголо-татарами. Скориставшись послабленням влади монголів на Русі, Переяславську землю, в тому числі і територію нашого краю, на початку 60-х років XIV ст. приєднало Велике князівство Литовське при литовському князі Ольгерду (1345-1377).

Топонім «Тліпочака», напевно, тюрського походження і в перекладі означає: різати ножем скалки для розпалювання вогню (тлі - скалки, почак - ніж). Мабуть, тут спочатку жили севруки і дали таку назву своєму поселенню. Але ця назва пізніше не прижилася.

Лише назва «сивир», можливо, нагадує нам про цих жителів - мисливців тюрського походження. Пізніше тут поселилися козаки з Наддніпрянщини і Поділля, які й дали поселенню іншу назву - Підставки.

Отже, село виникло в першій половині XVII ст. (близько 1639 року). У книзі «Реєстр війська Запорізького 1649 року» в Гадяцькій сотні згадується Андрушко Левченко Підставський. Це один з перших козаків села, який увійшов до реєстру. Отже, в 1649 році село вже називалося Підставки.

Глибоководна Пробужка розділяє село на дві частини, впадаючи у річку Грунь. Річка Грунь тече з північного сходу на південний захід. А із сходу - в Грунь впадає річка Куличиха. З віками ландшафт в селі змінився (річка Пробужка замулилася) і важко повірити, що колись в гості плавали на човнах.

У 1650 році Б. Хмельницький розділив Малоросію на 20 полків, в яких нараховувалося близько 38 тисяч реєстрових козаків. Серед полків був і Гадяцький в 1200 козаків на чолі з полковником Сергієм Бухал (Бухан).

Село Підставки входило у другу полкову сотню Гадяцького полку разом з козаками сіл Красна Лука, Римарівна, Максимівна, Сватки, Бірки, Синівка, Подільки та Капустинці.

В кінці XVII ст. козаки Гадяцького полку брали участь у штурмі Азова (1696), який належав туркам і татарам.

ЛЕГЕНДА ПРО ДУБ ПЕТРА ПЕРШОГО

Недалеко від центру села, на майдані, знаходиться дуб, що пов'язаний з ім'ям Петра І. Військові дії Північної війни досягли і нашого краю. Події Північної війни на одному з найважливіших її етапів відбувалися на території сучасної Полтавщини.

З подіями Північної війни пов'язана історія села Підставки. Одна з легенд розповідає, що тут побував цар Петро І і відпочивав під одним із дубів. Можливо, що в кінці листопада - в першій половині грудня 1708 року Петро І і побував у селі. Він декілька разів наближався до Гадяча на розвідку, багато разів був у Веприку. Не виключена можливість, що він по дорозі на Гадяч, або від нього, міг бути в селі Підставки. По Хоролу річці (Липова Долина, Русанівка, Лучка) - були шведи, а по Пслу (Лебедин, Кам'яне) - російські війська.

Річка Грунь була посередені між ними і займала важливе стратегічне значення. Сюди, на Грунь, намагалися проникнути як російські, так і шведські війська. Мабуть, у селі й відбулася одна із битв між російськими і шведськими військами. Ще й до цього часу збереглися два кургани - німі свідки тих подій. Старожили називають їх «шведськими могилами». Цих курганів було чотири, але до наших днів збереглося два, один з яких розорюється, бо є частиною поля. Знаходяться вони у південно-західній частині села за кладовищем. Можливо, в селі були війська російського царя, де їх обігріли, нагодували, змінили коней»...

Багато цікавого, корисного, пізнавального і повчального було для мене при ознайомленні з історичним минулим села, в якому працював майже сім років на посаді голови колгоспу, якому присвятив кращі, молоді роки життя, віддаючи всього себе, це без перебільшення і відверто. Цьому була свідком моя дружина Раїса, яка завжди допомагала, радила, підтримувала, створювала умови. Вона працювала у Синівській дільничній лікарні, щоденно добиралася на роботу пішки і виховувала двох синів. Мешкали у переобладнаному приміщенні під квартиру, де раніше чого тільки там не було. Вже на шостому році мого головування побудували для голови колгоспу квартиру на пісках, біля медпункту. Та тільки прожив там майже рік..

13 вересня 1960 року мене обрали головою колгоспу «Великий Жовтень» села Підставки Синівської сільської ради. До цього у селі не був і нічого про нього не знав. Знайомих у селі не було.

Привезли мене «сватати» на голову колгоспу перший секретар Липоводолинського райкому партії Володимир Іванович Бердицький і

голова райвиконкому Григорій Кирилович Калашник. У мене не виникало підозри, чому перший секретарі голова райвиконкому приїхали на збори. Чому така увага. Вважав, що так потрібно.

Збори проходили в новому, недобудованому, недообладнаному сільському будинку культури. Ще пахло свіжою фарбою. Зала була переповнена. Присутні шуміли. Голова колгоспу Григорій Леонтійович Скубко написав заяву про звільнення, про це я узнав зі слів Бердицького. Мені було сказано, що голова колгоспу захворів. А те, про що пишу нижче, я дізнався значно пізніше, коли працював головою колгоспу. Зокрема, що Скубко працював в об'єднаному колгоспі «Великий Жовтень» біля семи місяців. На початку 1960 року, до колгоспу села Підставок приєднали село Мельники, де до цього працював Скубко головою колгоспу. Він проживав у селі Синівка, за два кілометри від Підставок. Взаємовідносини між Скубком і колгоспниками після зборів, на яких його обрали головою, не склалися. На зборах він допустив надмірність.

Підставці такого не вибачали. На роботу почали виходити неактивно. Порушувалася трудова дисципліна серед механізаторів і тваринників. Затяглося збирання зернових. Грозили розправою над ним, окрім «активісти» змусили його написати заяву. Погрози були серйозні. В селі було декілька чоловік, котрих люди боялися. Окрім прибули до села після відбуття покарання.

Село було на недоброму рахунку в районі. Протягом року зник дільничний міліціонер та сторож колгоспного складу пилолісоматеріалів. У селі було вчинено немало інших проступків. Були випадки, що горіли власні будинки. Йшло слідство. За таких умов у Скубка був один вихід - залишити посаду. В райкомі Скубко був не на поганому рахунку. Бердицький, перший секретар, був з ним у дружніх стосунках. Скубко був непоганим господарем, вимогливим. Фронтвик, офіцер, інвалід війни, до посади голови колгоспу працював секретарем Синівського райвиконкому.

У 1957 році Синівський район було ліквідовано і приєднано до Липової Долини. Скубка рекомендували головою колгоспу в селах Мельники і Хоменки з прилеглими хуторами. Потім, на початку 1960 року, половину колгоспу - село Мельники - приєднали до «Великого Жовтня», а село Хоменки - до колгоспу «Заповіт Ілліча» села Московського.

Про стан справ у селі, колгоспі і взагалі обставин на той час я не знав. Привезли, як kota в мішку. Про те, що мене будуть рекомендувати головою колгоспу в Підставки, не знав і Скубко, не говорячи про

інших. Бердицький вирішив розв'язати конфлікт мирно, як кажуть, спустити на гальмах: звільнити Скубка і через деякий час, коли все затихне, рекомендувати його головою колгоспу імені Леніна у село Синівку. А Синівського голову колгоспу, досвідченого, авторитетного, заслуженого, фронтовика - Івана Васильовича Поділька направити у відстаючий колгосп «За комунізм» села Подільки.

Товариські зв'язки мали міцне коріння і тоді. Бердицький вирішив привезти на голову колгоспу в Підставки людину, про котру ніхто нічого не знає. І щоб він про село не знав, бо за таких обставин, які склалися у господарстві і селі, мало хто погодиться бути там головою. Напевно, Бердицький і попросив Підлужного, голову колгоспу села Русанівки, де я працював головним агрономом, щоб той на цю тему не говорив зі мною. Стверджувати не можу, але чомусь так думається. З Підлужним у мене були добрі відносини, він мене поважав, цинив як агронома, довіряв. Коли б він був не попереджений, переконаний, він би мені сказав, куда мене рекомендують. Якось так склалося, що з Підлужним, вже пізніше, коли працював у Липовій Долині, не говорив про це. В щоденних клопотах забулось.

Таким чином мені не дали можливості, вірніше, часу для наведення довідок. Характеристику про колгосп і село намалювали хорошу, не шкодуючи фарб. Село і колгосп були дійсно не погані, просто склалися такі обставини. Бердицький був майстром намалювати словесне полотно на будь-яку тему. Скубка я знав візуально, він був примітний серед інших керівників, високий, міцної статури, завжди одягнений в захисного кольору «сталінку», накульгуючи, ходив з паличкою. Про все, що мені говорив Бердицький, коли ми з Липової їхали на Підставки, я вірив. Не вірив тоді, що можуть такі поважні керівники брехати. Бердицький знав і був переконаний, що підставчани оберуть любого, кого порекомендує райком, тільки щоб звільнити Скубка.

Перед початком загальних зборів колгоспників відбулися партійні збори. Такий був порядок. На зборах розглянули порядок денний, обговорили й погодили всі організаційні питання. Партійні збори фактично проводив Бердицький. Погодили мою кандидатуру на посаду голови колгоспу.

Розпочалися збори. Внесли пропозицію розглянути заяву Скубка. З криками й образами на його адресу за звільнення проголосували. Окремі намагалися щось говорити, але їм не дали присутні в залі. Було видно по всьому, що неформальні лідери села намагалися керувати ходом зборів у бажаному їм руслі.

Бердицький повідомив, що райком партії рекомендує на посаду голови колгоспу головного агронома колгоспу «Зоря комунізму» села Русанівка Климова Олександра Васильовича і дав коротку характеристику. Я сидів за столом президії і дивився на реакцію зали. Було моторошно, але цікаво. Цікавість для мене була незрозумілою, я не думав над можливими наслідками. Жінки, що сиділи на перших рядах плакали. Хтось вигукнув: «Обираємо 37-го голову, в цьому році третього»... Дійсно, з січня по березень працював Валюх Олексій Іванович, з березня по вересень - Скубко Г.Л., з вересня випадала доля мені... Та ще й з тринадцятого числа.

Задавали запитання, я відповідав. Мою кандидатуру підтримала партійна організація, яку очолював головний агроном колгоспу Микола Павлович Коваль і знав мене по роботі. З Ковалем я зустрічався на нарадах та семінарах, близько його не знав, колгоспи наші були в протилежних кінцях району. Виступаючи на зборах колгоспників, він дав мені хорошу характеристику.

За обрання проголосували всі присутні, так принаймі оголосив головуючий. Бердицький і Калашник поздоровили і побажали успіху. Присутні шуміли, говорили поміж собою. Бердицький попросив слово. Не очікувано для присутніх, він вніс пропозицію виділити Скубку путівку на лікування в санаторій. Такого порядком денним зборів не передбачалося. Почулися крики, образи на адресу Скубка. Присутні нікого не слухали, шуміли. Всі почали виходити з вигуками, проявляючи незадоволення внесеною пропозицією.

Бердицький підбіг до дверей і перекрив вихід. Він вимагав всім повернутися до зали, погрожував віддати до суду заколотників. Невелика частина, в основному керівний склад, повернулися до зали. Крики, гамір, незадоволення. Збори зірвані. Міліція була присутня, але активності не проявляла. Напевно, вчинили розумно. Бердицький давав якісь команди, вимагав переписати прізвища тих, хто зірвав збори, погрожував притягти до суду. Але все це було марно. Люди практично розбіглися. У залі залишилися керівники бригад, ферм і частина комуністів. Бердицький сказав, що завтра прийдуть люди і розберуться з тими, хто зірвав збори. Це безкарно не залишиться.

Бердицький і Калашник зі мною холодно розпрощались і поїхали, виконавши свою місію. Ярмо наділи, хай тягне. Не тягнутиме - будемо підганяти. Як не як, кандидат в члени КПРС, перед виїздом на Підставки в райкомі партії Бердицький вручив мені кандидатську карточку. Не всі знають, що в ті часи, щоб стати членом партії потрібно було рік пробути кандидатом. Щоб претендент в партію більш деталь-

но ознайомився зі Статутом партії і партійна організація могла ознайомитися, вивчити, перевірити його. Це тепер партій не перерахувати і запишуть, в яку хочеш і коли хочеш, можуть записати, що й не знатимеш.

Бухгалтер і Скубко сказали, що будуть на мене чекати в конторі. Потрібно передати справи.

Я стояв і не міг збагнути, де я і чого тут. Нікого не знаю. Намагався заспокоїтись. Присутні бачили мою розгубленість і невпевненість. Коваль доповів, що залишив спеціалістів, керівників бригад, ферм, інших виробничих підрозділів. Вони підходили і всідалися на передні ряди. Їх було не так багато.

Всі розсілися. Тиша після бурі. Сиділи нишком, не розмовляли. Чекали. Що ж то скаже новий голова. Куди і як местиме нова мітла. Перша моя нарада, вірніше, присутність на ній. Я попросив Ковалю представити присутніх. Вони по черзі вставали з місць, називали своє прізвище, ім'я та по батькові і посаду. Я дякував кожному, таке ознайомлення забрало небагато часу. Поки це відбувалося, я трішки заспокоївся. Всі майже були схожі один на одного, як солдати новобранці. Лише можна було бачити різницю між ними по одягу. З'явилась не зрозуміла для самого впевненість. Перше відчуття, яке передати важко, відчуття, що ти керівник і бачиш, що тебе слухають, що несеш відповідальність.

Формальність відбулася, я практично нікого не запам'ятав. І попросив завтра на шість ранку прибути в контору колгоспу на нараду спеціалістів, бригадирів рілньничих і тракторних бригад.

Присутні переглянулися. Їхнього пожвавлення я не зрозумів. Напевно, вони такого не чекали.

- І з Мельників теже бути? - запитав товстуватий сивоволосий чоловік

- Я не зрозуміло сказав кому бути? - У відповідь запитав, уже спокійно дивлячись на нього.

- Зрозуміло, зрозуміло, - відповіли майже гуртом.

- Деталі подальшої щоденної нашої роботи погодимо завтра о шостій, - сказав я.

- На цьому першу нашу зустріч закінчено, питання, які виникли чи то виникнуть, розглянемо завтра.

Коваль дав якісь доручення окремим з присутніх. Попрощавшись, ми пішли до контори. Зайшли до кабінету голови колгоспу.

На нас там чекали Скубко, голова ревізійної комісії Андрій Павлович Близнюк, якщо не помиляюсь, головний бухгалтер Василь Пили-

пович Кузьменко. Були також присутні голова Синівської сільської ради Іван Юхимович Вандик та інструктор райкому партії Михайло Микитович Авраменко.

Скубко відкрив сейф, вийняв з маленької темнозеленого сукна торбинки печатку і кинув на стіл. Торбинку скрутив, як скручують курці, що тримають в ній махорку, і положив до кишені.

- Нехай буде на пам'ять - сказав Скубко.

Печатка, головний атрибут, що підтверджує законність дій голови колгоспу, лежала на столі. Всі присутні мовчали.

- А акт передачі?- запитав я.

- Який акт? Забирай печатку і керуй - з незадоволенням сказав Скубко.

- Я приймав без акту.

- Попробуєш, ще побачимо, до чого докеруєтесь...

Чекав на все, але на таку розмову не чекав. Присутні мовчали. Запанувала на хвилину неприємна, незрозуміла, небажана, страшна для мене тиша.

- Дай команду, щоб мене підвезли додому,- звертаючись до мене, - сказав Скубко. - Надіюсь, що я заслужив, щоб підвезли додому.

Я стояв і мовчав, розгубився від сказаного.

Коваль розпорядився, щоб зайшов шофер легкового автомобіля. Той зайшов і доповів, що легковий автомобіль несправний, що всі шофери розійшлися і тільки є один, Григорій Розпоп, який відвезе.

Скубко, проявляючи незадоволення, вийшов. За ним вийшов Коваль. Вандик, голова сільської ради, звертаючись до мене, сказав, щоб я на це не звертав уваги, що то в Скубка такий дурний характер. Я не міг збагнути і дати собі відповідь, чому всі присутні мовчали, не підтримали мене в розмові зі Скубком. Чому промовчав голова сільської ради Вандик, чоловік у літах, досвідчений. Чому не зробив зауваження Скубкові інструктор райкому партії Авраменко. Невпевненість, розгубленість, самотність, безпорядність опанувала мною. Я пройшов і присів за стіл у крісло голови кологоспу, прикрите зеленим сукном, таким був покритий невеликий старовинний стіл, який бачив і служив не одному поколінню різних керівників. Посеред столу лежала викинута Скубком печатка колгоспу, наклеєна на подібну до шахматного пішака виточену дерев'яну фігурку.

Присутнім мій настрій був зрозумілий. Я підібрав печатку, поклав до сейфу, закрив і положив ключі до кишені. Всі мовчали. Набли-

жався теплий вересневий вечір. У напіввідкрите вікно кабінету долітав запах спаленого листя і картопляного бадилля. Повіяло ще приємною прохолодою. Щоб чимось зайнятися зачинив вікно.

До кабінету зайшов Коваль.

- Я пропоную поїхати повечеряти до діда Петра, там ми підготували вам тимчасове житло, - сказав Коваль.

Зайшов шофер легкового службового автомобіля «Побєда» Андрій Миколайович Олещенко і сказав, що машина готова, можемо їхати. Присутні розійшлися. З Ковалем і Авраменком поїхали на майбутню квартиру.

Як виявилось вже за столом, була змова шоферів, щоб Скубка відвезти на Синівку не помитим, в гною самоскидом і перед його будинком підняти кузов самоскида і подати сигнал. Для мене така затія була неприємною. Подумав, ось що може чекати і мене. Але це повідомлення, порівняно з тим, що чекало на мене, - маленькі квіточки. Ягідки будуть попереду - гіркі, кислі, терпкі і різні за розміром.

Повечеряли, прилили. Я попросив шофера, щоб приїхав о пів на шосту. Провів гостей. Було більше десятої години вечора. Постояв у дворі. Над селом стояв осінній дим. У небі серед світлорожевих хмаринок виднівся Чумацький шлях. Примружені вогники з вікон сільських хат дивилися на новоспеченого голову колгоспу. А голова дивився на небо, помітив сузір'я Великої ведмедиці і визначив напрямок півночі, немов це мало велике значення. Помітно засипало село з надією на кращий завтрашній день. На зміну сьогоднішньому теплу, сонячним дням, наближалися перші краплини осіннього дощу, які вже під кінець місяця суцільними сірими, темними хмарами опустяться над селом. За довготерміновим прогнозом повинна була бути тепла, бездощова осінь. І на цей раз прогноз непоправно помилився.

У відведеній для мене невеличкій кімнаті було все необхідне. Господар Киричко Петро Нестерович з дружиною Ганною Тихонівною були вже старенькими людьми, акуратні, скромні, дбайливі сільські мешканці. Освітлення - газова лампа. Водопостачання - відро з криниці. Правда, криниця недалеко. Все решта за сараєм. До кімнати був вхід прямо з сіней. Не спалося. Різні думки. З чого починати. Все і всі незнайомі. На кого покластися, кому вірити. Непрошені думки навперейми лізли в голову. Збори залишили неприємне враження. Незадоволення районним начальством. Практично не спав. Після таких подій

не міг заснути. О пів на шосту ранку під'їхав Коваль «Победою». За кілька хвилин ми були в конторі. Їхати було недалеко.

Розпочався мій перший трудовий день на посаді голови правління колгоспу «Великий Жовтень». Нарада була короткою. Наряд давав головний агроном Микола Павлович Коваль.

Я для себе уточнював окремі деталі. Погодивши всі виробничі питання з бригадами і рештою присутніх, домовилися, що протягом дня я з Ковалем об'їдемо бригади і обговоримо наші подальші дії.

Контора правління колгоспу (фото автора).

Вирішив з головним бухгалтером Василем Пилиповичем необхідні формальності, зробив зразки підписів на чеках для банку, на бухгалтерських документах для перерахування й отримання коштів у банку та ряд інших питань, ми поїхали по бригадах.

День був сонячний, теплий. Дорога по селу була погана, в неділю пройшов дощ і місцями стояли великі, глибокі калюжі. Шофер умудрявся їх об'їжджати. Коваль розповідав про стан справ.

Ми їхали на Мельники, найдальшу бригаду, майже сім кілометрів. Зрозумів, чому після зборів бригадир задавав запитання, чи і з Мель-

ників, також приїздити на шість ранку на наряд. Колгосп об'єднував три села - Підставки, Мельники і Слобідку.

***Будинок тракторної бригади на Новоселівці.
Жовтень 1960 р. (фото автора).***

Проїхали повз цегельний завод і виїхали на пагорб шляху, що веде на Липову Долину. Доїхали до перехрестя, де шлях розходився ліворуч на Сватки, прямо на Липову Долину, праворуч - на Мельники. Повернули на Мельники.

Враження від побаченого за короткий проміжок часу було для мене не зрозумілим. У покосах лежало небагато необмолоченого жита. Стояла над дорогою не кошена гречка. Не заскиртована, стягнута на обочини полів солома. Мало було виорано полів. На фермах до ремонту не приступали. Сіна не заготовлено. Силосу заготовлено мало.

Копати цукрові буряки не приступали, не вимочені коноплі, багато яких лежало в покосах не пов'язані в снопи і не складені у копиці. Я дивився на все це і не вірив, що такий стан в колгоспі.

На мої запитання, чому так сталося, Коваль відповідав, що люди не хотіли працювати під керівництвом Скубка, все сталося через його нерозумну впертість. Тому і пішла коса на камінь. Він думав, що його врятує райком.

Скубка немає. Залишимо назавжди цю тему. Про тих, кого вже немає, або мовчать, або говорять хороше.

Тепер за все відповідаємо і будемо відповідати ми. І в першу чергу керівники - комуністи.

Чому партійна організація, комуністи не вжили заходів? - допитувався я. Коваль мовчав.

Я знав, що іноді мовчання може сказати набагато більше, ніж багато слів. Він намагався змінити тему розмови. Для мене було зрозуміло, що він у тій ситуації, яка склалася у взаємовідносинах між головою колгоспу і колгоспниками, при тих відносинах, які були між Скубком і Бердицьким, впливу не мав.

Не бажав псувати взаємовідносини з головою колгоспу. Напевно, думав, що мовчання золото. А там поживемо - побачимо. Всякого буває.

А було 14 вересня. Осінь вступала в свої права, прискорюючи ходу. Недалеко від дороги, під ліс була стягнута у великі кучі солома.

Під'їхали. Зупинилися. Солома ще була придатна для використання, і ми домовилися, коли будемо повертатися з Мельників, заїдемо на другу бригаду і дамо завдання бригадиру Цапенку, щоб негайно приступив до скиртування.

Зайшли до лісу. Тихо, свіже повітря, розжевілося дрібне листя беріз, нечутно падало блідо-жовте листя клена, дуби стояли з помітно прижовклим великим листям, що міцно трималося за гілки, прикриваючи жолуді.

Жолуді поодиночі, немов по команді, вже падали на м'яку подушку перепрілого листя і негустої трави. Піймав себе на думці, що дивлячись на все це, відчув якусь тугу, незрозумілий самому стан душі.

Чи то може відчуття того, що можна насолоджуватися неповторними барвами лісу, збирати гриби, ходити безтурботно поміж велетнів кленів, дихати чистим повітрям і не нести ніякої відповідальності ні перед ким, тієї відповідальності, яка звалилася на мене. Аж злякався, що таке приходить на думку. Гукнув Ковалю і шофера, які пішли у глиб лісу подивитися чи є гриби.

Декілька хвилин їхали мовчки. Мовчали, напевно, тому, що не могли сказати щось таке, що було корисніше мовчання.

Звернули з головної дороги, що далі йшла на Московське, і поїхали понад молодого лісосмугою дубків і через декілька хвилин були у Мельниках.

- Чому називають село Мельники? - запитав.

Напевно, тому, що тут проживають в основному Мельники, можливо, заснував, чи поселився перший якийсь мельник. Якщо по правді, то достеменно не знаю, - відповів Коваль.

Під'їхали до контори бригади. Це було не нове приміщення, з великої кімнати, а в другій половині якого був медичний пункт. У конторі був бригадир, обліковець і декілька чоловік. Привіталися. Присутні вийшли, залишився бригадир з обліковцем.

Бригадир Олексій Павлович Мельник зі знанням справи, помітно було, що хвилюється, розповів, як говорять, про обстановку. Оглянули корівник, конюшню, телятник, кузню, тракторний стан, складські приміщення, поговорили з присутніми там і поїхали на основну ферму, що була за селом.

Дорога вела через глибокий широкий яр, де паслися корови. Посередині яру протікав невеличкий струмок, обмиваючи великі верби, який у багатьох місцях пересихав.

***Ферма комплексної бригади №3 «Мазанка» с. Мельники
(фото автора).***

На фермі - корови, телята і свинопоголів'я. Зустрілися із працівниками ферми, яких зібрали у невеличкій кімнаті, вислухали їх і повернулися до центру бригади. Домовилися з бригадиром про невідкладні справи, на що звернути особливу увагу. Враження від розмови з бригадиром було добре.

Він розумів стан справ, та й обстановка на бригаді складала непогане враження. Видно було, що керівники бригади відповідальні, стараються. Григорій Павлович залишився, а ми поїхали на другу бригаду, як і планували. Їхали, обмінювалися враженнями про побачене і почуте.

Я ще не знав, що в такій ситуації робити і з чого починати. Але з кожною годиною переконувався, що розпочинати потрібно негайно: ремонтувати приміщення для зимівлі худоби, заготовляти корми, завершувати польові роботи. Стояли незайнятими цукрові буряки, зернова кукурудза, картопля. Недоскиртована солома.

Що робити, знають всі. А от вміють робити окремі. Я тоді до тих окремих, що вміють робити, ще не належав. Був невеликий, дворічний досвід роботи агронома великого господарства. А досвіду керівника не було. Говорять, що не святі горщики ліплять. Так, це правда. Не святі. Але скільки той грішний гончар помісив глини, скільки горщиків чи то макітр не зміг зразу зробити, скільки мучився, аж поки став виробляти гладенькі красиві вироби.

Така випадала доля і мені: як робити я не вмів, а що прийдеться помучитися, то був уже переконаний. З інформації Ковалю я зрозумів, що активність колгоспників з питань виходу на роботу незадовільна, що окремі мешканці села погрожують колгоспникам, докоряють їм, що вони сумлінно трудяться.

Готувалося проведення відкритих партійних зборів. Бердицький дотримав слова, через декілька днів у село приїхав спеціальний кореспондент обласної газети «Ленінська правда» О. Старовойтов і позаштатний кореспондент С. Шапран.

Вони повинні були бути присутніми на відкритих партійних зборах, де обговорюватиметься питання про стан та подальшу роботу партійної організації по боротьбі з недоліками, які мали місце в господарстві, зокрема, як поступати з п'яницями, ледарями, тими, хто не чистий на руку, та інші недоліки.

Причиною обговорення цього питання стали загальні збори колгоспників, які практично були зірвані окремими членами колгоспу. Потрібно сказати, що в той час трудова дисципліна була незадовільною.

В таких умовах Скубко намагався покращувати дисципліну і виконувати необхідні роботи в господарстві методом погроз, звільненням механізаторів, штрафами та інше. Коли був звільнений один з комбайнерів силосного комбайна, і Скубко наказав сісти за кермо комбайна водію легкового автомобіля Андрію Миколайовичу Олещенку, то наступного дня на полі, де збирали силосну кукурудзу, була поставлена міна.

Як розповідав мені Андрій Миколайович, завдяки тільки тому, що колишній фронтовик, помітивши міну, миттєво підняв різальний апарат комбайна, що й врятувало його від смерті. На невідкладному обговоренні питання дисципліни і порядку в господарстві та вжиття заходів по її покращанню наполягав райком партії. Бердицький побоювався, розумів, що він перегнув палку на зборах, і якщо не допомогти в селі навести порядок, то доведеться шукати кандидатуру на наступного голову колгоспу.

На збори повинен приїхати перший секретар райкому партії, тому окрім представників преси був присутній інструктор райкому партії Михайло Микитович Авраменко. Вони довго говорили з Ковалем, я був присутній. Людей я не знав, обстановки також, тому ми домовилися, що кореспонденти і Авраменко будуть працювати із секретарем партійної організації по підготовці зборів, а я буду займатися іншими невідкладними справами.

Такий вигляд мав пташник. Жовтень 1960 р (фото автора).

Кореспонденти виїжджали на бригади, ферми, розмовляли з колгоспниками, як кажуть, винюхували все, що їм було потрібне. Збори відбулися, мені сподобалися принципові виступи окремих комуністів і безпартійних, було багато критики і пропозицій.

Звичайно, збори були підготовлені добре, давали доручення комуністам, на що звернути увагу при виступі. Всі говорили, що подібних зборів у селі не було, а тому чекали, що напишуть у обласній газеті. У газеті «Ленінська правда» від 24 вересня 1960 року № 189 (5179) на другій сторінці було надруковано статтю під назвою «Геть трутнів від нашого столу!» Я відшукав у обласному архіві цю статтю. (05-25. Інвентарна книга газет науково-довідкової бібліотеки. Пост.ст 869. Інв. №579). Передавати зміст статті я не став, вважаю за

краще прочитати його таким, як він був надрукований, зберігши його як за формою, так і за змістом. Викладаю його у фотокопії.

Друга діляниця першої бригади. В цьому приміщенні будуть зимувати воли. Його відремонтують, підкринуть соломою.

Підставки. Новоселівка. Жовтень 1960 р. (фото автора).

У статті є окремі помилки у написанні прізвищ, не зовсім подобається журналістський стиль тих часів партійно-політичного оформлення. Були такі часи, були такі вимоги. Були такі кореспонденти.

А якщо говорити відверто про роль статті і її наслідки, то потрібно сказати, що вона мені дуже допомогла. Ті, кого критикували, як говорять сьогодні, перебудувалися. Вірніше, злякалися, притихли, почали щоденно виходити на роботу, працювати. Активність колгоспників пожвавилась, було помітно, що вони переживають за стан справ у господарстві. Повільно виходили всі з того стану, що був раніше.

В ті часи преса була потужною, дієвою зброєю. По критичних статтях робили висновки. Жоден випадок критики у газеті, журналі чи то по радіо не залишався не розглянутим. Бували часті випадки, що тих, кого критикували, звільняли з роботи, накладали партійні чи дисциплінарні стягнення, в залежності від того, який був проступок, якого рівня була газета, місцева, районна, обласна, республіканська чи союзна. Критична замітка у стінній газеті, яка випускалася в кожному колективі, не залишалася без уваги.

Геть трутнів від нашого столу!

З ВІДКРИТИХ ЗБОРІВ ПАРТОРГАНІЗАЦІЇ
КОЛГОСПУ «ВЕЛИКИЙ ЖОВТЕНЬ»
Л.ДОЛИНСЬКОГО РАЙОНУ

Слава чесним трударям!

Оголошення в бригадах колгоспу «Великий Жовтень» Л.Долінського району сповіщали про неавтантайний порядок денний відкритих партійних зборів. Тільки й розмов серед хліборобів:

— Час трутнів гнати від нашого столу...

— Таких зборів не пам'ятаємо...

Дійсно, комуністи вперше вирішили обговорити назріле питання рішучої боротьби з дармоїдами, ледарями, разачами, п'яницями...

Зад 'засідань, прибралий по-святковому. На кожному місці — портрет В. І. Леніна. Під ним слова Ілліча з листа до пітерських робітників: «Хто не працює — той не їсть!». Поруч — шит з соціалістичними зобов'язаннями артлі на семіріччя. З другого боку Дошка пошани з портретами передовиків колгоспного виробництва ланковант — Марії Маларенко, Марії Савченко, колгоспниць Ганни Дузенко, Надії Коваль, Оксани Пісень, Ольги Борових, Марії Пось, хліборобів Михайла Колька, Вентора Ролька, Васика і Тимофія Кузьменків, Івана Паторашнього, Миколи Шевченка, Остана Мельника, доярки Надії Решітняк, Надії Коваль, Наталія і Насті Вайрек, Марії Волошин, свинарок Катерини Оленченко, Ганни Мельник, Євдокії Бойко та інших.

Окремо на шиті карикатури на трутнів, над кожною напис: «Ось ті, хто помирає чужою працею». Хто ж вони? Це Михайло Сай, Петро Беценко, Микола Кудришов, Петро Гаркавенко.

Таке протиставлення людей праці і ледарів, які жинуть з чужої праці, допомогло присутнім глибше усвідомити винесене на збори питання.

Секретар партбюро Микола Павлович Коваль розповів про те, як артлі подолала відставання і тепер наполегливо бореться за першість у районі. Трудівники села, як і всі радянські люди, вносять свій вклад у побудову комунізму в нашій країні. Колгоспники зобов'язалися на кінець семіріччя виробляти щорічно по 169 центнерів м'яса, 625 центнерів молока на 100 га утіля. Це само собою не прийде. Достаток створить самовіддана праця людей.

— Справою честі, доблесті й героїства, — відкреслює доводять, — є праця в нашій країні. Комуністична партія і Радянський уряд високо цінують передових людей, всіляко заохочують їх на трудові подвиги, а кращих з кращих удостоюють високим урядовим нагород. Лише в нашому районі високе звання Героя Соціалістичної Праці присвоєно голові колгоспу ім. Шевченка т. Бойку, бригадиру тракторної бригади сусідньої артлі ім. Ілліча т. Русанівському. Нагороджені орденами і медалями Союзу РСР доярка колгоспу «Радянська Україна» т. Шевченко, бригадир тракторної бригади т. Гриняй, наша землелька т. Троценко, свинарка

т. Давно і десятки інших ланово-доманських хліборобів.

Рік у рік поліпшується життя колгоспного селянства. Скільки з'явилось нових будівель у нашому селі! Тільки за півтора року семірічці 35 сімей справили новосілля. В артілі споруджено кілька тваринницьких приміщень, цегельний завод, клуб. Іде озеленення населених пунктів, розширюються сади. У будинках хліборобів є електрика, радіо. Все це діло рук членів артілі також, як Микола Новак, Остап Мельник, Марія Довга, Ніна Боровик, Марія Самченко...

А Сай боки вигріває...

Але, на жаль, в селі ще не перевелися дармоїди, ледарі, рвачі, п'яниця, які не бажають трудитися, шукають легкого хліба. З гнівом говорили про них і доповідач, і товариші, які виступали в обговоренні.

— Наші хлібороби, — сказав бригадир комплесної бригади комуніст Петро Цапенко, — не шкодують сил для успішного здійснення соціалістичних зобов'язань. І дуже прикро, що серед нас є й такі, що плямують добре ім'я колгоспника, сидять на нашій ґрунті. Хто такий Михайло Сай? Трутень, п'яниця — так називають його односельчани. І це правильно. Адже Сай за рік виробив усього 70 трудових, хоча здоров'я у нього міцне. Десь у день Сай пиячить, б'є дружину, знущується над дітьми. У вересні він жодного разу не був на роботі. Вдень цей нероба спить, а вночі шукає, де що погано лежить. А підійдеться на його подвір'я. Все є: курі, гуси, качки, корова з телицею... А чимби кормами годув худобу і птицю? Звісно, громадянщини. Словом, їсть цей трутень наш з нами хліб, а ми мовчимо. А дехто ще й каже: ось, мовляв, як воно жити... Час нам рішуче зайняти таким, як Сай: геть від нашого столу!

На трибуні — колгоспниця комуністка Натаалія Антоніана Бутко.

— Підтримую пропозицію Петра Павловича Цапенка, — сказала вона. — Давно слід було покласти край привільному життю трутнів. Ось перед нами лежить любимого нашого Ілліча: «Хто не працює — той не їсть». Роботащем у нашій країні — слава. А дармоїдів народ творить ганьбою.

Візьмемо для прикладу двох колгоспників — ланкову Марію Малиренко і Михайла Сая. Всі знають і шанують ланкову, найкращу нашу трудівницю. Сумлінно працює Марія разом з подружками в полі, встигає і вдома по господарству. Скромна, людей поважає, колгоспне добро береже. За це їй щільний уніал!

А Сай вдома боки вигріває, вночі краде колгоспну кукурудзу та зерно від комбайнів.

— Ми годилися свинарню Садокією Войко, — продовжувала т. Бутко. — Самовіддано трудиться на фермі, прагне виробити якнайбільше м'яса, встигає й на заготівлі силосу попрацювати. І таких, як вона, у нас сотні. Проте погляньте на трутня Петра Беценка, що на карикатурі. До цього малюнку додаю, що Беценко фізично міцна людина, пахощі здоров'ям. Але яку роботу не пропонують йому — важка, каже. Був випадок, коли Беценка спіймали за крадіяною колгоспного майна. Тоді він лобом об'їждив і голову ревізійної комісії, та вискрутився. І ще поваги у нас шукає, Ні, Прохоре, не мди милості, пам'ятай народне прислів'я: «Показу траву — з поля геть!» Якщо не працюватимеш добре у колгоспі, не будеш чесно жити і людей поважати, судитимемо тебе всією громадськістю.

Не можна обійти і лідера Миколу Петю. Заробить 0,20 трудовня, а вимагає, щоб записали йому два. Вдень у Наталки їсть, а ввечері — у Мотрі. Хіба сам не може заробити? Сили ж у нього, хоч підбавляй. Якось, напившись, вчепився за воза, двох волів зупинив. Гамба дармоїду!

Слова попросив 65-річний пастирник Мефодій Посипович Кравченко. Він вкриває трутня Кудришова Миколу, який вже судився за хуліганство, крадіжку колгоспного лісу і спекуляцію. Торік після відбуття покарання він повернувся додому, але не побажав чесно трудитися, як усі, почав красти колгоспний цемент, знову пиячити, гуляти. Колгоспники пропонували віддати його до товариського суду.

— Є у нас і жінки, які уникають роботи, намагаються побільше унірвати від народного добра, — повідомляє завідувач тваринницькими фермами Василь Самійлович Близнюк. — У Ганни Ванди турбот небагато. На світанку, коли сусіди йдуть на роботу, вона ще спить, а потім приїжджує на базар, спекулює. Якщо ж у чому відмовить правління, вона здіймає галас: «Я така ж колгоспниця, як і інші». Досі чисті арнуші в трудовій книжці і в колгоспній книзі Насті Лук'яненко. Жодного трудовня!

На особистій присадибній ділянці завжди поростає Надія Кадацька. До того, що робиться в артілі, їй байдуже. Всі ми обурюємося їх негідною поведінкою.

Багато зараз невідкладних робіт — треба швидко зібрати буряки, кукурудзу, картоплю і закласти силос, переробити тресту конопель. Справа честі усіх односельчан — наполегливо боротися за успішне виконання зобов'язань другого року семиліччя.

На шні батьків

Про дружню працю молоді з заохпленням розповів секретар комсомольської організації Михайло Решетняк. Він навіть приклад, як юнаки й дівчата після закінчення школи з молодіжним запалом працюють у бригадах і на фермах. Присутні схвально зустріли критику на адресу тих, що з атестатом зрілості сидять на шні батьків.

Петро Гаркавенко закінчив 10 класів. Повернувся з Радимської Армії, але досі ніде не працює. Щоправда, якось виробив 97 трудовнів і ще й вихваляється ними. Тимчасом його товариші мають по 300—350 трудовнів. Ще холоди не настали, а Гаркавенко заліз на пів і поглядає з-за комина, коли мати зварить смачний обід, прислухається, чи зашкварчало вже на сковорідці сало. На комсомольські збори не ходить. Одним словом, сидить ця «дитина» утриманням і поїдає хліб та сало, що батькам заробили.

Схожа на нього й дівчина з середньої освіти Настя Новак. Коли закінчила школу, її батько, 75-річний коваль Микола Новак, думає: «Ну, попрацює донька в колгоспі рік-два, а потім до інституту їде». Але мрія літнього хлібороба не здійснилась. Настя прожила в артілі два роки, проте жодного дня не була на роботі. Коли ж комсомольці спитали, чи довго ще лідаруватиме вона, Настя зникла з села. Тоді навіть дєста батькам не ділявся.

Хто ці Гаркавенко і Новак? — Дармоїди, трутні. Гамба їм!

Директор восьмилічної школи комуніст Іван Никіфорович Сегода звернув увагу присутніх на те, що колгоспник т. Зіосенко мало того, що сам погано працює в артілі, так ще й не пускає свого сина до школи.

— Спробували т. Зюзека за-
просити до сілської Ради, але
жарно, — говорить директор.
Потрібно, щоб вся громадськість
вела під свій контроль вихован-
ня дітей і в школі, і в сім'ї.

На зборах виступив перший се-
кретар райкому КП України
т. В. І. Бердницький.

— Правильно говорили тут
комуністи і безпартійні товариші.
Є ще у нас люди, яких народ на-
зиває трутнями. Вони гальмують
наш рух до світлої мети — кому-
нізму. Проте потрібно зацікави-
тися і тим, чому досі привільно
живеться дармоїдам. Насамперед
тому, що комуністи, зайняті біль-
ше господарськими справами, сла-
бо боронилися з неробами, рвачами,
сподіваючись, що в трутнів со-
вість заговорить. Отже, слід ви-
правити цей недолік, підняти гро-
мадськість на боротьбу з парази-
тичними елементами, створити
для них нетерпиміу обстановку.

На зборах вказувалося також
на необхідність посилення масово-
політичної роботи серед трудо-
щих, організацій лекцій, доповідей
і бесід на теми трудового вихо-
вання хліборобів, особливо моло-
ді. Потрібно частіше влаштовува-
ти вечори знанування кращих
людей, ширше популяризувати
переможців у соціалістичному
змаганні, передових бійців семи-
річчя.

Збори зобов'язали партбюро і
правління артлі рішуче боротися
з трутнями, дармоїдами, ледаря-
ми, п'яницями, зі всіма тими, хто
не створює своїми руками мате-
ріальних благ, а користується ни-
ми, живе за рахунок чесних лю-
дей. Добитися, щоб всі працівни-
ки артлі сумлінно працю-
вали в громадському господар-
стві, внесли вклад у дострокове
виконання завдань семиріччя.

Дармоїд.

Мал. І. Садовникова.

Дуже правильно зробили кому-
ністи артлі «Великий Жовтень»,
які внесли на обговорення відкри-
тих партійних зборів таке важли-
ве питання. Це допоможе краще
мобілізувати трудові сили на
успішне завершення господар-
ського року, дальше піднесення
економіки артлі.

С. ШАПРАН

визначений кореспондент
газети «Ленінська прав-
да».

О. СТАРОВОЙТОВ,

спецкор. «Ленінської прав-
ди».

Питання виховання членів колективу, а особливо молоді, було на першому плані. Були позитивні наслідки від того. А що сьогодні? Про яке виховання можна говорити, молоді ніде працювати. Та й не тільки молоді. За навчання потрібно платити. І платити немало. Потрібно продати корову, щоб закрити один курс навчання в інституті. Продають, я є свідком, а куди діватися. А було ж все безкоштовно. І навчання, і лікування, і дитячий садочок, і спортивна школа, надання квартир. Житло надавалося безкоштовно. Сьогодні люди, яким під тридцять років, не вірять, що таке було. Як швидко все забувається. Того доброго, що було в ті роки, вже не пам'ятаємо. Та про нього і не згадують, говоримо лише про погане, шукаємо, копаємо, вишукуємо. Для чого ведеться така робота - зрозуміло, щоб не думали про сьогоднішні негаразди, мов було гірше, бійтеся того, що було. Що було, бачили. Бачимо і що робиться сьогодні.

Працюючи в облархіві, я випадково натрапив на дані Всесоюзного перепису населення 1960 року, де у газеті «Ленінська правда» від 15 листопада 1960 року №225 (5215) обласне статистичне управління повідомляло про наслідки перепису населення в Сумській області.

На той час у Липоводолинському районі мешкало 42 275 чоловік. Заглянув у інтернет, відкрив статистичний збірник чисельності населення Сумської області. Виявляється, на 1 липня 2013 р. в районі мешкає 19 562 особи. За півсотні років населення зменшилося на 22 575 чоловік. У 2013 році народилося на 486 дітей менше, ніж в минулому. То що ж тоді буде при таких темпах з Липоводолинщиною через 40-50 років? Та й не тільки з нею.?!

Може, краще менше тратити енергії на пошуки негативів у минулому і винних у тому, що, також переконаний, потрібно наполегливо робити, та висвітлювати причини і показати винних у сьогоднішніх страшних недоліках в різних напрямках нашого життя. Показати і знайти винуватців, допоки вони живі та ще не розбіглися по закордонах. А то знову, коли пройде 70-80 років, можливо й більше, будемо шукати причини, докопуватися до істини. Виходить, прадіди чи діди натворять, а внуки знову будуть шукати причини. Недарма мудре народне прислів'я говорить: «Той, хто знає про справи інших, забуває про свої власні». Я б додав, що й не бажає знати, що часто буває.

Споглядаючи з позицій сьогодення за початком свого головування, на відстані прожитих років і маючи певний досвід роботи керівника, керівника різних рангів, скажу відверто, що то були роки пошуку, творчості, радості, задоволення. Задоволення від зробленого спільною

працею всіх селян. Не було втоми. Було бажання працювати, зробити, покращити становище. І це без перебільшення. Хто в ті роки жив і працював, мене розуміють.

Приміщення для телят на бригаді №1 с. Підставки (1 діляниця) буде відремонтоване, підкрите соломною і там будуть утримуватися телята. Жовтень 1960 р. (фото автора).

Щоб краще оцінити і зрозуміти обставини тих часів, ми маємо сьогодні можливість заглянути на сайт села Підставки, де читаємо:

«Розвиток колгоспів проходив повільно. Колгоспи не забезпечували виробництва потрібної кількості сільськогосподарської продукції. Структура посівних площ не відповідала вимогам життя.

До 1950 року в селі було два колгоспи: «Червона п'ятирічка» (Сивир, Піски) та імені Сталіна (Майдан, Новоселівка).

У 1950 році вони об'єднуються в один колгосп імені Сталіна. У серпні 1950 року до нього приєднується колгосп імені Калініна села Слобідки.

До 1953 року в колгоспі імені Сталіна засівалось зернових і бобових культур до 800 га, в тому числі кукурудзи до 50 га.

Після 1953 року посівні площі зернових зросли до 1500 га, в тому числі кукурудзи було посіяно: в 1959 році - 268 га, в 1961 році - 460 га, в 1963 році - 720 га. Урожай зернових до 1953 року не перевищував 9-11 цт з га. У 1959 році він становив 18, 2 ц з га, у 1960 році - 14, 8 ц, у 1961 році - 21, 4 ц. До 1953 року колгосп не сіяв таких технічних культур, як цукрові буряки. Мало вирощувалось конопель, соняшнику, картоплі.

На початку 60-х років колгосп сіяв кожного року 250-260 га цукрових буряків. Грошові прибутки колгоспу до 1953 року не перевищували 60-70 тисяч крб., а у 1962 році вони становили 401 783 крб.

До 1953 року була низька оплата праці колгоспників, яким видавалося пересічно кожного року по колгоспу 20-25 тисяч крб., а у 1962 році їх видано 238 тисяч крб.

За період з 1953 по 1963 роки поголів'я великої рогатої худоби в колгоспі зросло майже в 4 рази, свиней - у 3 рази, овець - у 4 рази і в 1962 році становило: ВРХ - 1301 голова, в тому числі корів - 446, свиней - 1372, овець - 638 голів.

За цей період значно підвищилась продуктивність худоби. Надої молока на корову збільшилися з 700-900 л до 1900-2100 л. Виробництво м'яса зросло в 2, 5 рази. У другій половині 50-х на початку 60-х років у колгоспі побудовано 5 цегляних приміщень на 570 корів, 2 водонапірні башти, встановлено 230 автопоїлок, на 200 корів обладнано механічне доїння. В 1957 році у зв'язку з 40-річчям Великої Жовтневої соціалістичної революції колгосп імені Сталіна було перейменовано у колгосп «Великий Жовтень». З січня 1960 року до нього приєднався колгосп «Новий шлях» села Мельники. В колгоспі стало три бригади.

Прокладання телефонного кабеля біля нового сільського клубу в центрі села.

Значних успіхів досягнув колгосп, коли головою правління був Олександр Васильович Климов (1960-1967 роки). На початку 60-х років відкрито швейну майстерню, побудовано баню, магазин в центрі села, нові цегляні приміщення для корів.

Додам від себе, чого немає на сайті. Чи не найголовніше - були електрифіковані села Підставки, Слобідка і Мельники. Сьогодні не віриться, що тоді електроенергії не було. (Освітлювалася центральна вулиця, де розміщався будинок культури, школа. Електроенергію виробляла малопотужна на 30 квт. дизельна електростанція, яку ми тримали про всяк випадок, вже коли була підключена державна електроенергія десь до початку 1966 року, вже й не пам'ятаю).

Електромотори запрацювали на фермах, у майстернях, на токах. Для колгоспу і сіл Підставки, Слобідка, Мельники це була технічна революція. З'явилися холодильники. Я з директором Бірківського коноплезаводу купили телевізори. Це були перші телевізори не тільки в Підставках, а й у Липоводолинському районі. Ще тільки йшла наладка Білопільського телеретранслятора.

Біля колишнього сільського клубу, де була колгоспна електростанція.

Проводилася телефонізація. Всі виробничі підрозділи були з'єднані кабельним телефоном. Телефони були в окремих громадян, керівників. На той час це було велике досягнення. Було побудовано гараж, зерносховище з сушаркою для кукурудзи, автомобільні ваги в Підставках і Мельниках, механізовані кормоприготувальні цехи для свиноголів'я в Мельниках, два для великої рогатої худоби на

першій і другій бригадах у Підставках, бригадна контора на другій бригаді, кузні на першій і другій бригадах, тракторна майстерня в Підставках. На другій бригаді був побудований чотирирядний корівник, вівчарник, в селі Мельники клуб «Супутник» і магазин. Для тваринників на всіх фермах кімнати відпочинку.

Неспинно плинув час. Господарство помітно міцніло. Набирався досвіду і голова. Почував себе вже керівником...

Чи все було так гладко і добре? Звичайно, траплялося всякого, були успіхи і невдачі, були непорозуміння і прикрі випадки. Не хочу про погане згадувати. Воно і так залишилося в душі кожного з нас, селян.

Села жили своїм життям. Раділи й сумували. Св'ятували сім'ями і селом. Коли закінчували роботу, якщо ланка зібрала цукрові буряки і була на завод відправлена остання машина, всі члени ланки з сім'ями збиралися увечері в одного з членів ланки, у кого був просторий двір відзначали свою трудову перемогу. Запрошували голову колгоспу. Ходив. Приносив могорич, пляшку вина чи горілки. Там, де сидів голова, ставили «Московську», а де було темніше, наливали з чайника, думали, що голова не бачить. Бувало, наливали, щоб скуштувати місцевий виріб - самогонку. Пив. Та не те головне, що випивали, скажіть, коли не випивали? Головне те, що після співів і танців, після випитого, як пізно б не закінчували відзначати, вранці всі були на роботі. Тверезі, добрі, працьовиті.

Пригадую, на день свята врожаю вперше передовикам виробництва в сільському клубі вручали пакети із солодошами і чашки, де були викарбувані їхні прізвища. Чоловікам-фронтам покладали по сувенірній пляшечці коньяку. Це було незабутнє. Але і відповідальне.

Люди в селі були різні за віком, різних поглядів на життя, була не така велика різниця в статках, як сьогодні, була спільна мета, надія на краще. І завдяки спільній праці це здійснювалося. Покращення було помітним.

Сьогодні так багато негативу у розмовах, напевно, є тому причини. Спілкуюся з селянами, з людьми різного віку, пенсіонерами, коли від весни до пізньої осені живу в селі. Все відчуваю і бачу. Ні, не заробили і не заслужили вони такого ставлення.

У 1963 році на території колгоспу нараховувалось 509 індивідуальних господарств із загальною кількістю населення 1671 жителів. Всього працездатних, які брали участь у колгоспному виробництві, - 484 особи. Кількість робітників, службовців та інтелігенції - 181 особа. У 1963 році в колгоспі було 17 тракторів, 4 зернових комбайни, 3 буря-

козбиральних комбайни, 3 кукурудзозбиральних комбайни, 11 автомашин. У колгоспі працювало 5 агрономів, 3 зоотехніки, 42 механізатори: трактористи, водії та комбайнери.

У 1969 році був побудований тракторний табір, магазин у селі Слобідка. За 1969 рік по колгоспу «Великий Жовтень» було вироблено на 100 га сільськогосподарських угідь 441 ц молока, 68 ц м'яса. Надоено молока на одну корову 2 555 л.

У 1976 році колгосп «Великий Жовтень» об'єднали з колгоспом ім. Леніна села Синівка. Центр колгоспу перемістився в Синівку. Село Підставки набуло другорядного значення. За цей час (з 1976 по 1984 рік.) у селі майже нічого не будували. Підставки занепадали і ледве не стали неперспективними.

Коли в січні 1967 року я залишив господарство, головою колгоспу був обраний Микола Павлович Коваль, мій заступник, секретар партійної організації, агроном. Його кандидатуру підтримував райком партії. Робота партійної організації колгоспу райкомом оцінювалася, як одна із кращих. Коваль мав великий досвід господарської роботи.

Ми жили дружно. На свята зустрічалися сім'ями. Микола Павлович був добрим помічником, радником, ми часто з ним радилися з різних питань.

Він був хорошим господарником, добрим сім'янином, люблячим батьком. Умів писати статті до газет, працював раніше у редакції Синівської районної газети, знав людей. Знав господарство. Умів показати зроблене, що теж важливо. Дружина його Надія Іванівна працювала вчителем молодших класів, вимоглива, грамотна, добра і розумна жінка. Навчала старшого мого сина Валерія від першого до четвертого класу.

Микола Павлович і Надія Іванівна були за віком набагато старші від мене і дружини, але це нам не заважало спілкуватися на різні теми. Дружина вчилася у неї секретам господарювання. На окремі свята збиралися на запрошення до Ковалів у гості.

***М.П.Коваль,
голова колгоспу
у 1967-1970 рр..***

Зліва направо: В.І Коваль, М.П. Коваль, Н.І. Коваль, Р.О. Климова, Г.П. Мельник, Н.І. Коваль, О.М. Мельник, Г.С. Троценко, М.В. Троценко (фото автора).

Непогані у мене були відносини зі спеціалістами господарства. Можливо, забулося, але принаймі я не пам'ятаю якихось серйозних конфліктів з ними. Якщо з окремими бригадами були, то це пам'ятаю.

Спеціалісти в колгоспі були здібні. Агроном колгоспу Василь Антонович Близнюк - принциповий, вимогливий. З досвідом роботи бригадира. Умів розумно планувати роботу тракторного парку. Зоотехніком працював Гаркавенко Микола Матвійович, людина, закохана в свою роботу. Головним ветлікарем - Михайло Іванович Яковенко, колгоспний степендіат, випускник Харківського інституту. Головним інженером - Микола Павлович Боровик. Він закінчив інститут, грамотний інженер, який пізніше був обраний секретарем партійної організації колгоспу.

Його дружина Ніна Микитівна працювала головним економістом. Вона була ініціатором багатьох нововведень, на той час прогресивних. Велика її заслуга в тому, що колгосп одним із перших у районі перейшов на грошову оплату праці. Вона була кращим економістом у нашому районі.

Відповідальну ділянку роботи - постачання і використання електроенергії, без якої господарство вже не могло існувати, очолював Володимир Петрович Гаркавенко, молодий випускник Глухівського технікуму, якого на навчання направляв колгосп.

У бухгалтерії, яку очолював розсудливий, спокійної вдачі Василь Пилипович Кузьменко, працювали бухгалтерами, як говорять в народі, від Бога, Іван Васильович Мельник, Галина Петрівна Мельник. Менш досвідченим був Володимир Михайлович Пось, секретар комсомольської організації. Пізніше, після закінчення Синівського сільськогосподарського технікуму, прийшла працювати в бухгалтерію Галина Іванівна Яременко. Раніше вона працювала у конторі колгоспу техпрацівником і колгосп направив її на навчання.

Середня ланка керівників колгоспу, тобто бригадири, завідуючі фермами, була міцна в повному розумінні цього слова. Могли добре працювати, але... Могли окремі не втерпіти, а склянки тоді були гранчаки... А без допомоги чи то підтримки бригадира в селі, не обійдешся, пригощали. У випадках появи напідпитку, летіло пір'я, а за ним той, хто попадався.

Потрапляли під руку Василь Самійлович Близнюк, Василь Петрович Яковенко, Петро Дмитрович Кравченко. Судять не того, хто краде, а того, хто попався. Так було і в даних випадках. Попався, отримав, походив рядовим, виправився і зрозумів провину, ставай у стрій. Працюй.

Чи допускали провини спеціалісти, керівники бригад, ферм? Звичайно, допускали. Життя є життя, і траплялося всякого.

Пригадую, був період затяжних релігійних свят. Тоді їх не відзначали, а святкували так, як і сьогодні. Головне, щоб був привід.

Був другий день Різдва. З Михайлом Микитовичем Авраменком, секретарем партійної організації колгоспу, поїхали конем, запряженим у сани, на другу бригаду, до бригадира Цапенка. Вранці ми з ним домовилися, що потрібно нарізати кукурудзяної січки на декілька днів для корів і телят, враховуючи свята, та на випадок негоди, зробити запас. Приїхали на бригаду. Скрізь тихо, тваринники розійшлися по домівкам, було близько одинадцятої дня. Підїхали до телятника, куди було завезено багато сухих стебел кукурудзи, стояла соломорізка і ні душі. Телята ревуть голодні. Вранці корму приготовленого не було і фуражири не завезли. Завфермою хворів, бригадира, по всьому видно, на бригаді не було. Зайшли до телятника. Сидять два фуражири, чекають, поки наріжуть січки. Вийшли з приміщення, оглянули соломорізку. Справна. Підключена до електроенергії. Включив. Соломорізка запрацювала.. Кинув кукурудзиння, подрібнює. Давай наріжемо січки самі, звернувся до Авраменка. Роздяглися, почали різати. Фуражири побачили, що ми працюємо, підійшли, почали виправдовуватися, що боялися самі включати соломорізку, щоб не по-

ламати. Стали активно нам допомагати, говорили, що вони наріжуть самі. Проте ми захопилися, бачили наслідки від праці, тим більше солеморізка була необмеженої потужності, встигай тільки вкидати. Так за годину - другу гуртом перерізали все завезене. кукурудзиння. Навалили велику купу січки. Фуражири почали завозити січку телятам, через деякий час стали брати січку коровам, сходилися доярки і телятниці поратися. Бригадира не було. Повернулися до контори, а потім поїхали обідати, мешкали ми по сусідству. Під вечір зателефонував на бригаду. Відповів Цапенко. Я запитав, як справи, що нового, що за сьогодні зроблено, чи заготовлені корми. Цапенко вже був не п'яний, але з відчутними залишками випитого. Я міг його по бадьорій, впевненій розмові визначити по самому голосу, в якому він стані і після якої дози. Він став доповідати, що зроблено. Цапенко бачив, що все кукурудзиння порізане, корма заготовлені, але ніхто йому не сказав, хто те зробив. Я запитав, чи заготовили корми. Він бадьоро доповів, що заготовлені, на бригаді все нормально.

- А хто різав кукурудзиння? - запитав.

Цапенко назвав прізвища. Я вислухав, не можу і зараз уявити, як зміг те спокійно слухати, і попросив його негайно приїхати в контору колгоспу у важливій справі. Їхати по натертій сільськими й автомобілями дорож з другої бригади було недалеко. Через декілька хвилин він був у кабінеті. Червоний не тільки від морозу, а й від залишків випитого зранку. А випив так, що наряду не давав, проспав дома. Про те, що відбувалося в кабінеті і що говорилося, писати не буду. Летіло не тільки пір'я, а й тріщали кістки від тих слів, які я говорив, точніше кричав на адресу Цапенка. Він просився, клявся, що більше подібного не допустить. Простив. Залишив бригадиром. Якщо запитати чому? При всій моїй принциповості не зміг звільнити, було шкода. Людина пройшла всю війну, фронтовик, поранений, майже ровесник мого батька. Він чесно мені казав, що не втримався. Я йому говорив, ще раз допустиш - і я не втримаюсь. Йшов час, Петро Павлович тримався, тримався через силу.

Та дивлячись правді у вічі, скажу, що вони були хлібороби, трударі, з сільським менталітетом, зі звичкою селянина розумні мужики. Академій, як говорив Чапась, не кінчали. Але уміли свою роботу добре виконувати. При всіх тих негараздах, які траплялися, в пам'яті залишились добрі спогади про спільну працю з Григорієм Павловичем Мельником, Григорієм Оліяновичем Мельником, Василем Самійловичем Близнюком, Василем Петровичем Яковенком, Петром Павловичем Цапенком, Петром Дмитровичем Кравченком, Віктором

Івановичем Ралком, Михайлом Пилиповичем Троценком - уже всіх важко пригадати.

Працюючи начальником райсільгоспуправління, а потім головою райвиконкому, намагався допомагати, підтримувати господарство. Спеціалісти колгоспу, напевно, пам'ятають, майже на кожній районній нараді я ставив їх за приклад. Не тому, що вони працювали в тому колгоспі, в якому я працював раніше, а тому, що дійсно вони працювали краще від інших. За мою ініціативу Василю Пилиповичу Кузьменку, головному бухгалтеру колгоспу «Великий Жовтень», було присвоєно звання «Заслуженого працівника сільського господарства України». Такі звання мало має хто в районі.

***М.Й. Мельник,
голова колгоспу
у 1970-1973 рр.***

Були всі умови у колгоспі села Підставки для успішної праці.

Я так і не зрозумів причини, не вияснив до кінця для себе, чому не зміг Коваль утримати досягнутий рівень господарством, не примножував його.

В господарство навідувався не часто, щоб не ставити в незручний стан Ковалю. При зустрічах колгоспники при ньому нарікали, що він не може так працювати, як працював я. Мені, а тим більше йому, слухати це було неприємно. Як і чим допомагати? Помітно було, що немає до нього поваги окремих колгоспників. У чому причина, не міг зрозуміти. Справи в колгоспі погіршувалися. Коваль це бачив, відчував і написав заяву про звільнення з посади за станом здоров'я. Стан здоров'я у нього дійсно був незадовільний, воно заважало йому напружено працювати, а це багато значить для керівника господарства. Вимушені були його звільнити.

Головою колгоспу рекомендували Михайла Йосиповича Мельника - інженера районного управління сільського господарства. Грамотного, знаючого спеціаліста. Він добре знав справи у господарствах, умів працювати з керівниками, інженерами та бригадами тракторних бригад.

Був активним і здібним організатором заходів, що проводилися в районі з питань запровадження передового досвіду роботи серед механізаторів. Його дружина працювала також в управлінні секретарем -

друкаркою, завідувала приймальною. І коли постало питання про направлення Мельника головою колгоспу, вони обоє дали згоду на переїзд на роботу в село. Мельника обрали головою колгоспу. Минав час. Справи в колгоспі почали повільно поправлятися, я старався допомогати.

Але... Але... Через певний час, коли я вже працював першим секретарем Липоводолинського райкому партії, Мельника довелося звільнити на вимогу обкому.

Причина звільнення була несподіваною для мене, для його сім'ї, для багатьох та його самого. Для мене це був грім серед ясного неба, якщо не більше.

Запросив Мельника в райком партії. Він був вимушений мені все розповісти, що стало причиною вимоги обкому партії про негайне його звільнення.

Намітили день проведення зборів. Обговорили його подальші дії. Для мене все це було вкрай неприємним, не знаю, як було йому.

При розмові з Мельником я висловлювався негативно на його адресу, не буду вживати слів, які говорив, самі догадайтеся. Вживав, щоб підкріпити сказане, в переважній більшості так доходило швидше. Негайно виїхав у Підставки, поговорив з Ніною Дмитрівною, дружиною Мельника, про причини його звільнення в його присутності.

В плани райкому не входило питання про заміну голови колгоспу у «Великому Жовтні». Та діватися було нікуди. Кого направити в господарство? Переглядав, і так знаючи на пам'ять, список резерву, в надії вибрати кращу кандидатуру.

В резерві на посаду голови колгоспу було три претенденти, серед них і Микола Павлович Боровик, секретар партійної організації господарства, інженер за фахом. Я взяв його після закінчення інституту головним інженером в колгосп, працювали разом. Інженер він був грамотний, кмітливий, дисциплінований, не міг про нього сказати щось негативне. А от керівником господарства не рекомендував, вірніше - не настоював, щоб його рекомендувати.

З Боровиком ми часто зустрічалися, вели відверті розмови на різні теми. І щоб Боровик сказав щось погане про Мельника, ніколи не було, хвалив. Мене завжди такі розмови насторожували не тільки з ним, а й з іншими. Особливо, коли вихваляють свого керівника. Не раз задавав собі запитання, коли хвалять? І сам собі давав відповідь. Тоді, коли дійсно є підстави, щоб хвалити, або щоб продати, збутися. Як на базарі. В переважній більшості виходило, щоб продати. Досвід на цю

тому в мене був великий, практичний. Пригадалися не такі давні події в Московському, коли голову колгоспу Івана Косенка вихваляв секретар партійної організації Володимир Давиденко. А потім... а потім продали гуртом, правда, не задарма. Взаємовідносини між головою колгоспу і секретарем партійної організації в Підставках нагадував мені щось подібне. Тим більше, що до звільнення Мельника, як мені було відомо, був безпосередньо причетний Боровик. Можна було вирішити звільнення голови в інший спосіб. Але трапилося так.

З приводу цього є такий анекдот. У село привезли нового голову колгоспу, обрали, як переважно бувало в таких випадках. Тимчасово оприділили на квартиру до діда Івана і баби Параски. Новий голова, як і годиться в таких випадках, господарям поставив могорича. Діду і бабі голова сподобався. Не було вечора, щоб він не приніс на вечерю «четвертинки». Дід і баба швидко звикли до такої вечері і при будь-яких обставинах, хоч інколи було дуже запізно, чекали. І так пройшов рік, пішов другий, а голова не привозить сім'ї, квартирує. Говорить, мовляв, жінка не хоче з міста переїздити до села. Дід і баба звикли до нього, поважали, годили. Баба вже називала його сином. Дід без нього жодного разу за цей час не вечеряв. Одного разу пізно ввечері приходить голова без чвертки. Дід і баба його чекали, не вечеряли.

Дід запитує здивовано:

- Що трапилося?

- Зняли мене сьогодні з голови, відповідає той.

Баба заголосила, примовляючи: «Що ж тепер буде, як же ми без тебе житимемо, ми звикли до тебе, як до рідного сина». Дід заспокоїв бабу. Вона стояла, схрестивши руки на грудях, слухала розмову. Дід казав, що таких добрих голів не було і, напевно, не буде. Трохи помовчав і запитав:

- А хто ж то тепер буде головою, може, знаєш?

- Ні, не знаю. Гадаю, пришлють якогось дурня, відповів.

Баба Параска, почувши це, сплеснула руками і вигукнула:

- Знов дурня, знов дурня!.. Господи, що ж воно робиться? Чого ж так не везе нашому селу?..

Напевно, був десь подібний випадок, анекдоти всі беруться із життя. Часто розповідав цей анекдот, сміялися. Проте сміх сміхом, а мені було не до сміху. Потрібно було вирішувати, не гаючи часу питання про кандидатуру на посаду голови.

Запросив голову райвиконкому Василя Олексійовича Яременка. Ми працювали дружно, він був людиною спокійної вдачі, завжди питання розглядали спільно, не приховували нічого один від одного.

Василь Олексійович помітив мою схвильованість. Вказівка обкому була по Мельнику - звільнити з посади за заявою, негайно знайти причину. (Вважаю, на подробицях причини звільнення Мельника недоцільно зупинятися. Це його особисте).

Заява Мельника про звільнення лежала переді мною, де вказувалася причина звільнення за сімейними обставинами та необхідністю проживання в Криму.

Я подав заяву Яременку, той прочитав, повільно повернув мені.

- А в чому справа, чому така поспішність, може, вирішимо по завершенню року?

- Причин багато... В обкомі погоджено звільнення. Кого пропонуєш на голову?

Яременко, як член бюро райкому, звичайно, знав резерв кадрів. Замислився.

- Не знаю, що й казати. Все якось несподівано. Вважаю, Боровика потрібно залишити секретарем партійної організації. В Підставках, тим більше в Мельниках, його знають, знаєте, як у селі на це дивляться односельці, особливо ровесники... Побачимо, як будуть іти справи, може, будемо рекомендувати в інше господарство. В Підставки бажано б направити більш досвідченого.

Ми перебирали, аналізували багато кандидатур на посаду голови. Після довгого обговорення зупинилися на Карпцеві. Зібрали членів бюро райкому.

Я проінформував про стан справ, обговорили заяву Мельника про звільнення за сімейними обставинами, і члени бюро погодилися задовольнити прохання. Істинної причини звільнення ніхто, окрім мене і Мельника, не знав. Звільнити за заявою. Кандидатуру Карпця підтримали члени бюро, тим більше всі його знали.

Проводити партійні і загальні збори колгоспу довелося мені. Був переконаний, що на партійних зборах мене комуністи підтримають.

Причина звільнення Мельника була обгрунтована у його заяві. Кандидатуру Боровика не пропонували. З запропонованою кандидатурою комуністи погодилися. Вирішили питання звільнення голови винести на загальні збори. Вже потім, через деякий час, причина його звільнення стала відомою, шила в мішку не втаїш. Про це можна написати роман. А тоді я заговорив колгоспників так, що вони не за-

давали запитань про причину звільнення Мельника. А можливо, знали та мовчали, і таке могло бути. В селі щось утримати в таємниці важко. Сама сокровенна таємниця спливає на провині. Так було і тут.

Мельника звільнили. За добу він з сім'єю виїхав до Запорізької області. Працював начальником меліоративної станції. Багато його друзів з району їздили туди на відпочинок. Я після Підставок з ним не зустрічався. Не знаю, як склалася його подальша доля.

Головою колгоспу обрали заступника голови колгоспу села Капустинці, який до цього працював керівником найбільшого виробничого комплексу передового господарства в районі ім. Шевченка села Саї - Карпця Миколу Петровича.

Не легко було його забирати у голови колгоспу Героя Соціалістичної Праці, знаного керівника в районі Івана Миколайовича Бойка.

Досвідченому, грамотному фахівцю, який працював на багатьох керівних посадах, колгосп не удавалося тримати на рівні – господарство занепало. І в досвідченого й грамотного не вийшло. І цей голова не прийшовся до двору. А може, і сам не прийшов. Для райкому, а, в першу чергу, для мене, це було неприємно.

У селі складали різні вірші про діяльність голів колгоспу. Наприклад:

*Був Клімов,
Керував як Нахімов.
Поставили Ковалю,
Спрямував нас до провалля.
Дали Мельника -
Бабника бездільника.
А тепер прийшов Карпець
І колгоспові кінець.*

Народ у своїй масі талановитий. Підмічає. Було приємно слухати перший рядок. А решту ні. Я відчував у тому свою провину, там десь у глибині душі. Не хотілося поганого. Третій голова, а справи в господарстві гіршають. У цьому тоді вбачалася вина райкому, погано підібрані кадри. Потрібно було шукати вихід. Радився, вислуховував різні пропозиції. Такого розміру господарства, як у Підставках, в районі були укрупнені. Колгоспи сіл Русанівки і Лучок, Московського і Бєсового, Яганівки і Яснопільщини, Берестівки і Кімлички. Залишалися Синівка і Підставки. З цього обласне керівництво робило нам зауваження.

***М.П.Карпець,
голова колгоспу
у 1973-1976 рр.***

***М.П. Гапич
голова об'єднаного колгоспу
у 1976-1984 рр.***

Був період, коли створювали крупні багатогалузеві господарства, об'єднували колгоспи. Така була лінія. А по лінії потрібно було йти, бо коли звернеш, то можна було потрапити не туди, куди спрямовували. А це було небажаним.

Колгосп імені Леніна села Синівка був у числі кращих. Головою там працював Михайло Петрович Гапич, який до того підняв Русанівський колгосп. Хороший, вдумливий господар, інженер за фахом. Я його поважав за відвертість, скромність і принциповість, природжений селянський розум. Талановитий був керівник. На подібних йому трималися колгоспи.

На перший погляд, від об'єднання господарств були вигоди. Було багато великих передових господарств в області, в Україні. Вони слугували за приклад. Велике господарство мало великі кошти, мало змогу придбати потужну, нову продуктивну техніку, яка вже вироблялась. Можна залучити здібних грамотних спеціалістів, керівників, піднімати їм зарплату, запроваджувати спеціалізацію, нові технології для виробництва продукції та інше. В передовому, в одному з кращих в Україні, господарстві «Комінтерн» сусіднього Недригайлівського району, з котрим ми змагалися, було більше 10 тисяч гектарів землі. Очоловав його Герой Соціалістичної Праці, депутат Верховної Ради УРСР Іван Никонович Яловий. Господарство мало багатомільйонні прибутки. Там працювало п'ять Героїв праці. Все залежало від керівника. Так було, так є і так буде. Приклади переваги великих госпо-

дарств були поруч. Колгосп «Великий Жовтень» об'єднали з колгоспом імені Леніна.

Ленін і Великий Жовтень. І ці два революційні, символічні слова не спрацювали. Коли об'єднували господарства, яких декілька в одному великому селі, то справа була інша. А створення господарства з декількома рівнозначними селами було не завжди корисним. Гребінець у державі був один і під нього стригли всіх. Не раз у розмовах, згадуючи про той період життя, висловлював товаришам по роботі, знайомим, що не потрібно було мені в тому далекому 1967 році залишати колгосп.

І коли останній раз рекомендував нового голову, вдивляючись в очі колгоспників, відчуваючи їх стосунки до себе, а це помітить кожен - ловив себе на думці. А може, запропонувати, щоб обрали мене. Такі були думки. Відверто кажучи, не знаю, як і утримався. Тягнуло до людей, до землі, на якій робив перші кроки керівника, до того, що було зроблено спільно з людьми. Можливо, все було б добре, по-іншому. Та доля розпорядилась по-своєму.

Доводилося не раз і не два, а набагато частіше замислюватися над тим, коли не виходило в окремих керівників, виправдовував їх і себе, що рекомендував на таку посаду. Наводив приклад. У кожному селі так багато господарок - красивих, симпатичних, а смачний борщ зварити може не кожна. З одних і тих же продуктів, у такій же печі, і з води з однієї криниці, в однієї борщ смачний, а у іншої так собі. У кожному селі було декілька жінок, котрих запрошували готувати борщ з того чи іншого приводу. В новій незнайомій печі, зовсім з іншої води та й продукти бували різні, а борщ вихваляли всі. Божий дар, який не всі мають. Так і керівники господарств: не всім дано.

Коли працював у Роменському районі, колгоспи почали роз'єднувати. Це також була лінія верхів. Помилкою було не те, що зробили великі господарства, а те, що села стали розвиватися нерівномірно. Все зосереджувалося на території села, де була контора господарства. Кожен керівник робив свою столицю, центральну садибу. Приклади було з кого брати. Столиця, обласний, районний центри і центральне село. Що, де і як розвивалося, бачили. В центрі. Інші села залишалися поза увагою. А потрібно було робити навпаки. Розвивати малі села, щоб не було різниці між селами і містами. Звернути увагу на село.

Я в ті часи висловлював думку керівництву області, що потрібно менше будувати у містах, а кошти направляти на село. Мене принципово поправили. Роз'яснили, що не розумію лінії партії. Ні, то була не

лінія партії, а лінія тих, хто знав, що це робилося на шкоду. Розвалювали села всіма засобами. Пропонували рішення, на перший погляд, не погані. На перший погляд, але то була далекоглядна лінія, сьогодні ми бачимо до чого привела вона. В ті часи з'явилися офіційно неперспективні села. Як називалися люди, що мешкали в неперспективних селах? З таких сіл стали тікати, особливо молодь. Пригадую про це для того, щоб читач задумався над окремими питаннями. Не так все було просто. Заднім числом ми всі розумні.

Після проведеної кампанії роз'єднання господарств, Підставки знову стали самостійним господарством.

Головою колгоспу обрали Михайла Івановича Олещенка, вже досвідченого, з практичним стажем роботи заступника голови колгоспу кращого з господарств району, агронома, уродженця села Підставки. Я добре знав його батька - Івана Петровича, який довгі роки працював спеціалістом по відтворенню поголів'я худоби. Мати - Олена Романівна працювала телятницею.

Михайло Іванович почав працювати у колгоспі ще у шкільні роки. Колись у розмові він мені сказав, що ми разом починали в колгоспі «Великий Жовтень», коли я був головою колгоспу. У 1964 році він, школяр, за літо відпрацював 64 дні. Приємно було слухати, але, звичайно, не пам'ятаю. Закінчивши Синівську середню школу, він вступає у Гадацьке профтехучилище, отримує професію будівельника. Деякий період працює в колгоспі. З 1971 по 1974 рік. навчається у Маловисторопському сільськогосподарському технікумі, здобуває спеціальність агронома. Повертається до рідного села, працює агрономом по захисту рослин, а потім - бригадиром першої комплексної бригади. Заочно закінчує агрономічний факультет Харківського сільгоспінституту ім. Докучаєва, здобуває вищу освіту. Працьовитого, здібного бригадира райком партії направляє заступником голови колгоспу, секретарем партійної організації в одне з кращих господарств району «Заповіт Ілліча» села Московське. З 1981 р., після роз'єднання колгоспу, до 1984 року працює заступником голови колгоспу ім. Кірова села Бееве і секретарем партійної організації.

***М.І. Олещенко,
голова колгоспу
у 1984-2003 рр.***

Майже двадцять років працював головою колгоспу в своєму селі. Він багато зробив для села. Побудована школа на двісті місць, будував і надіявся, що буде заповнена учнями, дитячий садочок.

Новий зерносклад, критий тік, АВМ, майстерні, автогараж. У Мельниках звели школу і дитячий садочок, майстерню, два приміщення для телят, багато житлових будинків. Працював, старався. І головне - газифікував село. Я говорив Михайлу Івановичу, що коли я був головою, електрифікували і телефонізували село, а при тобі подали газ.

Господарство було економічно міцне. Мало значні власні кошти. Та інфляція все згубила. Вірніше ті, хто довів до такої інфляції. Я був у господарстві, коли працював в об'єднанні «Суміагросресурс». Господарство не входило в це об'єднання. І практичної допомоги я вже не міг надати, окрім порад. Зустрічався з підставцями, згадували минуле, радив, що потрібно робити. Обставини були складними, як і в решті господарств.

На дачі у селі зберігається стара медогонка, яку мені подарував Олещенко, коли я займався пасікою. Була давно така світла смуга у моєму житті. Нам би повчитися у бджіл. Маленька бджілка в змозі тягти вагу в 310 разів важчу себе. На пасіці тисячі бджіл, але вони ніколи не стикаються між собою.

З багатьма добрими працьовитими людьми мені випала доля працювати. Хочу згадати про Михайла Івановича Яковенка, скромну людину, працьовиту. Таким його пам'ятаю, коли молодим хлопцем він повернувся з армії й приступив до роботи в колгоспі. Робота була важка, фуражир на молочнотоварній фермі. Примітив, поцікавився, хто, чий, як відноситься до роботи. Запропонував йому навчатися. Тваринництво розвивалося і вже без ветеринарного лікаря обійтися було неможливо. Я запропонував, що колгосп направить його на навчання до Харкова. Він погодився. Закінчив інститут, став ветеринарним лікарем, працював у колгоспі. Рекомендували на посаду голови у колгосп села Подільки. Певний час працював головою Підставської сільської Ради. Та гірка доля випала йому, всі ми під Богом, що, де і коли кому випаде, не знаємо.

Пригадую Семена Семеновича Пося - комірника центральної комори колгоспу, що на першій бригаді. Призначив його на цю посаду Скубко.

Напевно, окремі думали, що новий голова зразу його зніме. Проте він працював добре, старався. Всюди був порядок. Такий порядок був і у Михайла Павловича Боровика, комірника з Мельників. Які це були

старанні, бережливі люди! На першій бригаді, де центральна комора, призначили комірником шофера Гозпопа Григорія Степановича, який в силу трагічного випадку не міг працювати шофером. Людиною він був у міру конфліктною, принциповою. Довго не погоджувався йти на цю роботу. Але працював бездоганно. Все у нього було на контролі, і завжди чисто, порядок з обліком. Сам не цурався взяти молоток чи сокиру і щось полагодити.

У післявоєнні роки, до кінця вісімдесятих у селі, районі, області і державі були інші виміри у всіх питаннях. Хто б там що не говорив, основна маса керівників від Москви до самого далекого села працювали для людей, на державу. Я так думав, думаю і буду так думати. Будь-які дії можна виправдати, можна засуджувати. Все залежить від тих, хто судить і хто при владі. Подати інформацію можна різну. Але повинна бути справедливість. Справедливість - такий же необхідний продукт для життя, як і хліб.

Древній мислитель і філософ Китаю Конфуцій, вчення якого сприяло великому впливу на життя Китаю і Східної Азії, говорив, що хтось запитав: «Чи вірно говорять, що за зло треба платити добром?» Вчитель сказав: «А чим же тоді платити за добро? За зло треба платити по справедливості, а за добро - добром».

Коли б ми жили за цим принципом, все було б трішки по іншому, краще і набагато. Розумію і не розумію, коли говорять, що за зло добром платити потрібно. Може, помиляюся, але безліч прикладів, пережитих і бачених, переконують мене, що за зло потрібно платити по справедливості.

Те, що будували, розвалили свідомо, продумано. Продумано великими. Напевно, не головами, а державами. Продумано наперед. Зробити так, поставити в такі умови село, щоб добровільно відмовилися селяни від землі, а потім за безцінь її скупити. Тоді мета буде досягнута. Потрібно сказати, що за радянських часів колгоспи, село притерпіли дуже багато. Було всякого. Особливо в 30-40 роки. Була низька оплата праці колгоспникам. Був встановлений мінімум обов'язкового виходу на роботу. В селян не було паспортів. За рахунок села, вірніше сказати, колгоспів, для чого вони і були створені, рятували країну. Те, що потрібно було залишити для розвитку села, спрямовувалося на індустріалізацію країни. Багато чого робилося за рахунок села, колгоспів. Це відомо. І це правда. Про це говорилося і в ті часи. Була надія, щоб підняти село, потрібно мати сильну індустрію. В дійсності це ж було так. Чи можна було тоді зробити по іншому?

У травні 1966 року за рішенням уряду всі колгоспи перейшли на гарантовану грошову оплату праці. (Це через 20 років після такої страшної війни, коли в колгоспах та й по Україні було все знищено війною. За цей короткий період все було відбудовано, працювало).

А подумаємо, що зроблено в селах за 20 років уже незалежної нашої країни? При мирному небі. Навіть слово замінили, тепер вже не будуємо, а РОЗБУДОВУЄМО! Пишалися професією будівельника. А тепер будівельник розбудовує. Розбудували у Підставках п'ять приміщень телятників і корівників з кормоцехом на першій бригаді. А тепер там пустир і росте американський клен. Підкреслю, американський, напевно й завезли його раніше для цього, щоб усе швидко заростало. Та хіба ж тільки на цій фермі. Та хіба ж тільки в Підставках.

У колгоспі «Великий Жовтень» на грошову оплату ми перейшли в 1961 році, одні з перших в районі. Держава почала віддавати борги селу. Почала широко запроваджуватися спеціалізація з виробництва продукції рільництва і тваринництва. Будували потужні механізовані тваринницькі комплекси, запроваджувалася передова технологія вирощування сільськогосподарських культур. Надходила нова потужна техніка. Село ставало на шлях міцного, високоефективного виробництва сільськогосподарської продукції.

Назвали застоєм той період. Так, були такі, що стояли, вичікували і дивилися, що робити, щоб не було пізно, бо тоді не спинять, не розваллять. Спинили. Знайшли спосіб, знайшли умільців. Знайшли великі кошти. Розвалили державу.

Колгоспи розпаювали (вірніше, розвалили), роздали. От тепер маємо те, що маємо, як сказав один з руйнівників великої держави, неповторний і всім відомий.

І всі це розуміють, майбутнє, перспектива за колективними господарствами. Якими за розмірами, на яких умовах, яка форма управління і умови оплати праці, це вже справа інша. Не хотілося про це говорити, не втримався. А чи можна втриматись, коли бачиш у яких умовах існує село, його мешканці, особливо ті, що працювали і будували, будували для прийдешніх поколінь. З цього приводу написав:

*Батьки для нас все будували,
Чому ж ми робим навпаки?
Завжди примножували діти
Те, що залишили батьки.*

*А ви зблудилися з дороги,
Пішли за кимось навпростець.
Забули, що така дорога
Поганий матиме кінець.*

Я інколи, під настрій, а що робити зимою пенсіонеру, котрий прожив основне життя в селі і мешкає у міській невеликій квартирі на сьомому поверсі багатопверхового будинку, пишу.

Багато залишилося в пам'яті різних подій тих незабутніх, чи не найважчих, але цікавих і пам'ятних часів у моєму житті. Про окремі хотілось би згадати. Про перші неспівливі кроки на посаді голови колгоспу. Так, як і далека мандрівка розпочинається з першого кроку, так і розпочалося моє головування. Обережно, невпевнено, майже наосліп.

Кінець вересня - початок жовтня 1960 року. Пішли осінні, затяжні, холодні дощі. Не було жодного дня без дощу. Як не в день, то вночі. Не просихало. Такого не пам'ятали старожили, не пам'ятаю по сьогодні і я подібної негоди, яка була тієї осені. Осінь довго плакала слізьми холодних дощів, мочила землю, під її холодними слізьми на полі і на фермах працювали колгоспники. Замерзла земля і випав великий сніг після нового 1961 року. А на новий рік ще випасали худобу на мокрих, затоптаних луках, в лісосмугах і лісі. Те передати важко. Напевно, для цього потрібно мати великий хист письменника, Бог такого мені не дав, тому передаю пережите і те, що робилось так, як я його бачив, розумів і оцінював. Простими, зрозумілими, на мій погляд, словами.

Не заготовлені корми для худоби, не відремонтовані і не утеплені тваринницькі приміщення, не зібрані кукурудза, просо, гречка. Не викопані цукрові буряки. Не зібрані кормові культури. Частина соломи лежить у великих купах під лісосмугами і балками, щоб не так було видно.

Виручають воли, які дивом залишилися в Підставках, - близько десятків голів. Підвозили корми худобі тракторами, волами, кіньми. Дороги розбиті, суцільне місиво непролазної грязюки. Основне взуття - гумові чоботи.

І в цих умовах працювали колгоспники. Під дощем, мокрі, холодні, за невелику платню. Копали вручну цукрові буряки, тому що техніка грузла в мокрій землі. Ремонтували приміщення для худоби. Заготовляли корми. Готувалися до зими.

Я мав фотоапарат, умів фотографувати і не зафіксував на плівку всього того, щоб зберегти для поколінь та й для себе. Тоді про це на думку не спадало. Робота, робота, робота. Про які там спогади. На моє щастя, збереглися окремі фото тих часів, які намагаюся висвітлити.

Була самовіддана праця колгоспників, особливо тваринників і механізаторів. А в кожного ще й своє господарство, сім'я. А скільки різної домашньої роботи у сільської сім'ї, свій маленький колгосп з усіма негараздами. Цілодобово був з колгоспниками. Майже не спав. Не можу зрозуміти і сьогодні, де бралися сили. Основним засобом пересування був кінь під сідлом. Коли стомлювався, пересідав на ресорку.

Все це бачили колгоспники. Поважали, слухали голову. Голова слухав їх, прислухався до кожної поради, вчився, гартувався, міцнів, набирався досвіду.

Сьогодні це пригадується як сон, самому не віриться, що таке було, що таке пережито. Ще залишилися свідки тих подій. На жаль, їх залишилося мало. Світла їм і незабутня пам'ять.

Але тоді люди жили надією. Була ця рушійна, неповторна сила - надії на краще. В тих умовах, під дощем, стомлені, зігріті гарячим чаєм, привезеним в молочному бідоні, співали. Співали від душі, від широго серця. Сьогодні цього уявити не можна.

Пригадується, десь незадовго після відкритих партійних зборів, ми зібрали всіх підставчан, колгоспників похилого віку, які були колись керівниками в селі, людей, які вважалися в селі добрими господарями, умільців, «еліту», як сьогодні говорять. Еліту сільських господарів, хліборобів, роботящих, незнаючих втоми, досвідчених, розумних і хитрих сільських мужиків. Півстоліття тому на селі були ще такі, не перевелися вони і сьогодні.

Вже не пам'ятаю, чия це була ініціатива, але це була для них перша така зустріч, яка справила велике враження і на мене, і на запрошених. Їх ніколи і ніхто не запрошував, щоб порадитися. До цього, всі колишні керівники вважали, що вони все знають, а можливо, і дійсно вони все знали, і з перших днів свого головування повчали як, коли і що робити, щоб не показати, напевно, своєї необізнаності. Завойовували так свій авторитет.

Я над своїм авторитетом тоді, в такому аспекті, не думав. Якось і в голову не приходило. Я дійсно в тій обстановці не вмів і не знав, що робити. Був радий якось протриматися день. Був відвертий, відкритий, напевно, наївний. Не припускав, що можна обманювати людей, гово-

рити неправду. Зала засідань правління колгоспу була переповнена. Були запрошені бригадири двох бригад і завідувачі всіх тваринницьких ферм Підставок.

Микола Павлович Коваль відкрив зустріч і надав мені слово. Я подякував присутнім, що прийшли по такій погоді, моросив дощ.

- Ми запросили вас, щоб порадитися, що нам у таких умовах робити. Ви обрали мене головою. Бачите, в якому стані господарство, і я - ваш голова. Сам я без вашої підтримки не справлюсь, не знаю людей, господарство для мене нове, досвіду роботи не маю. Погодні умови складні.

Тому прошу порадити мені, з чого розпочати, що і як робити, щоб вийти з цього складного, нашого спільного становища. Я буду вам всім вдячний. Готовий вас усіх вислухати. І ще раз дякую, що відгукнулися на наше прохання і прийшли.

Я присів за стіл, відкрив блокнот, оглянув присутніх. Це через стільки років пишу спокійно, а тоді, повірте, на очах з'явилися сльози.

Тоді свого хвилювання я приховати не міг. В залі сиділи розумні, досвідчені сільські мужики. З діда-прадіда хлібороби. Чекав, незнаючи чого. Запанувала тиша. Піднявся кремезний, з великими пишними вусами вже не молодий чоловік. Коваль підказав мені, що це батько шофера легкового автомобіля, Андрія Миколайовича, колишній завгосп колгоспу, якого вигнав з посади Скубко.

Микола Андрійович Олещенко був визнаний авторитет у селі. Ні, не сьогоднішній авторитет. А той, сільський майстер, тесля, господар. У нього був зразковий двір, добротні будівлі, зроблені його руками. Таких у селі поважали і вони про це знали і пишалися цим.

- Ми тут порадилися і вирішили, що потрібно підняти всіх людей, рятувати колгосп. Потрібно всім нам обійти кожен двір. Я організовую плотників і приступаємо до ремонту приміщень.

Він називав, кому яку взяти ділянку і що робити. Було видно з його розмови, що все це було обдумано і продумано не раз і не тільки ним. Усі слухали, не перечили, підтримували. Це потрібно зробити і в Мельниках, звернувся Олещенко до нас.

Хтось з присутніх уточняв якісь деталі, домовлялися, що потрібно вже сьогодні розпочинати обхід дворів. Ми погодилися з пропозиціями і попросили присутніх всі питання вирішувати спільно з керівниками бригад. Присутні спокійно, з почуттям виконаного обов'язку, тихо розійшлися.

З керівниками бригад і ферм погодили виробничі питання, обговорили і намітили план дій. Я вже втручався в розмову, давав якісь доручення, обговорювали окремі деталі, відповідав на запитання. Головував... Та як це ще було далеко, далеко було від того, коли я відчув, що я голова колгоспу. Нехай буде сказано нескромно, але моєму успіху в господарстві ця зустріч поклала початок.

Наступного дня на роботу вийшли всі, хто тільки міг. Такої активності колгоспників не було давно. Ремонтували приміщення, заготовляли корми, вручну копали кормові буряки і картоплю, кагатували. А дощі не припинялися. Копали вручну цукрові буряки, складали у великі купи коренями в середину, а гичкою назовні, щоб не померзли, як настануть морози. Очищали, складали в кагати, прикривали землею.

Людей харчували в полі. І так день за днем. Ні неділі, ні свят, суцільні трудові будні. І вже десь у кінці січня, коли замерзло, і всі відчували, як легко ходити по твердій землі, тому, що майже п'ять місяців звикли тягати ноги в гумових чоботях в місиві сільської, розбитої тракторами, тваринами і людськими ногами, місцями непролазної, тягучої грязі, з наших родючих чорноземів.

Пишу і сам не вірю, що таке було... Не віриться. А що говорити про тих, що читають ці рядки... Ні, цього уявити не можна. Це потрібно було бачити, там працювати, там жити, там ходити. Забулось, стерлось з пам'яті. Немов і не було. Немов і не було...

А було, було... Повірте!

Я цьому свідок і учасник. Було складне, не оцінене поколіннями, як героїчний подвиг тих, хто тоді годував країну, недоїдаючи і недосипаючи. Людям, котрі жили і працювали в ті часи, особливо в селі, кожному потрібно ставити пам'ятник.

А як працювали в тих умовах тваринники - доярки, телятниці, свинарки, конюхи, вівчарі, пташники, механізатори та шофери?

В темну холодну зимову ніч, піднявшись з теплої постелі раніше п'ятої години ранку, йшли на ферму молоді жінки, чоловіки. Ті, що недавно побралися, окремі працювали сім'ями.

Щоб все це рухалося і крутилося, потрібно було голові колгоспу бути поруч з колгоспниками. Часто бував на фермах, майже кожен день. Старався потрапити на вранішнє доїння корів. Вставав о п'ятій, ішов на ферму. Байдужий осінній ранок не звертав на мене уваги. Готував собі чергову порцію нудного холодного дощу. Тепло бабиного літа давно рознесли безнадійні північні дощові вітри, разом з надіями

на щось краще. Ранок загорнув мене у прозоре полотно сивого густого туману, сипав за комір холодні, мокрі краплини, збадьорував прохолодою і сирим повітрям. Давно ранок зустрічав мене свіжовимитим сонцем, та й приходив я до контори колгоспу чи то на ферму, коли воно спало солодким вранішнім сном. Самому хотілося спати. Тоді я був такий молодий.

Ішов і думав, а сонце не спить, воно весь час світить, регулярно, постійно, незмінно дуже і дуже багато років. І такі бувало думки - мрії опановували мною. Та реальна, складна і нелегка буденна дійсність повертала до своїх проблем.

Зайшов до корівника. Повіяло теплом і запахом корів і всього того, що було у корівнику. Запахом силосу, сіна, буряків, гною. Доярки не відчували того запаху, а коли зайти зі свіжого повітря, відчувалось добре. Я також звикся, і коли з ферми приїздив до контори чи то додому, по запаху, що довго тримався на одягу, можна було здогадатися, де був. Така реальність. Сходилися доярки. О шостій ранку за розпорядком дня розпочинали доїти корів. Торохтять відра, скриготять лопати, шелестять щойно покладені у годівниці корми, корови розгортають їх, шукають своїми довгими язиками на дні годівниці щось смачніше. Гомонять доярки, не відриваючись від роботи, одна поперед одної розповідають про сільські новини. Не помічають, що у тамбурі стоїть голова. Голосно привітався. Доярки затихли, кожна поспіхом ладнала молокодоїльний апарат, чекали, що буде казати голова. А говорили про все, і про те, що буде соромно, коли почув голова. Але я мовби нічого не чув, пройшов по корівнику, переговорив з кожною дояркою. Інформації, прохань і запитань отримав на цілий день. Сьогодні є такі, що вирости на хлібові, вирощеному тими поколіннями, отримали безкоштовно в школах і вузах освіти, від держави одержали житло, лікувалися - говорять, що ті покоління не те робили, не те бували.

Велике бачиться на відстані. Я переконаний, що це колись зрозуміють. Були складні сторінки нашого буття. Потрібно взяти з нього краще, використати на користь сьогоднішніх поколінь.

В кінці жовтня 1960 року я перевіз сім'ю з Русанівки в Підставки. Розмістилися в будинку, переобладнаному під житло, де були раніше колгоспні дитячі ясла. Будинок був невеликий, з відкритою верандою.

Будинок голови колгоспу (фото автора.)

Голова колгоспу О.В. Климов на веранді будинку та біля криниці (фото Р.О.Климової).

У дворі була криниця, з якої напували волів і телят, що знаходилися в примітивних тваринницьких приміщеннях недалеко від будинку. Воду наливали в довге дерев'яне корито. І круторогі велетні, з мозолистими натертими ярмом шиями, повільно плямкаючи великими

своїми губами, пили воду. Я ходив до криниці ополоснутися холодною водою.

Вода була холодна, смачна. Її возили в дерев'яних спеціальних бочках на поля, де працювали люди. Питну воду переважно возили чоловіки похилого віку - пенсіонери або інваліди.

На літні канікули до колгоспника пенсіонера Пилишка Софрона Оксентійовича із Саратова приїздив його внук. І дід Пилишко попросив мене, щоб я дозволив онукові возити питну воду працюючим у полі.

Онук був рослий, симпатичний, вихований. Я дав розпорядження бригадирові першої бригади Василю Петровичу Яковенку, щоб той взяв його на роботу. Дід навчив онука запрягати коня, навчив усіх нехитрих премудростей, як наливати воду, як мити бочку і таке інше. Хлопцем всі були задоволені. Він набирав воду у відро і розносив по полю, де жінки проривали цукрові буряки, подаючи в чашці прохолоду кожній. Бажав смачного.

Одного дня я за кермом службової «Победи» їхав на поле. Назустріч їхав, здалеку помітний, бригадний кумир-водовоз. Ми одночасно під'їхали до великої калюжі, яка перетинала польову дорогу між лісосмугою і посівом озимих.

Конем з бочкою можна було об'їхати, обминувши калюжу, але це була моя права сторона. Я підвернув машину ближче до лісосмуги, щоб дати йому можливість проїхати через калюжу. Він зупинився перед калюжею і не їде, стоїть. Не їду і я - чекаю. І так, напевно, більше хвилини.

- Ти чого не їдеш? - запитав я.

- А лошадь ноги замажет и как я повезу воду людям, я не поеду - відрубав на повному серйозі водовоз, незважаючи на ранги.

Такого повороту подій я не чекав, здав машину назад, пропустив водовоза і довго сміявся над його поведінкою. Про це не раз розповідав. А потім, через деякий час, мені про цей випадок розповідали, що було з котримось головою.

Коли скінчилися канікули, хлопчину нагородили грамотою правління колгоспу, написали листа у школу, подякували за виховання. Він заслужив, був прикладом для сільських хлопців. Кожного літа він

приїздив у гості до діда, возив воду, пас худобу, працював на інших роботах.

Наприкінці червня 1961 року я захворів. Дружина Раїса з шофером Андрієм Миколайовичем Олещенком відвезли мене в Липоводолинську районну лікарню. Там, після огляду, без будь-якої моральної підготовки, поклали на хірургічний стіл. Зробили операцію - видалення апендикса.

Операцію робив відомий у районі хірург Андрій Володимирович Скубак. Раїса побула біля мене декілька годин і вимушена була їхати у Підставки. Вона була в декретній відпустці. З дня на день чекали поповнення в нашій сім'ї. 5 липня 1961 року в палату ввійшов Андрій Володимирович з пляшкою шампанського і повідомив, що народився син. Прилили, обмили, як говорять, ратички. Пообіцяв завтра виписати. Виписали.

Приїхав Андрій Миколайович і ми відправилися у Підставки. Дорога тоді була ґрунтова, погана. Дома мене зустріла заклопотана наша бабуса Ярина і повідомила, що син Валерій захворів. Я посадив Валерія в машину, обпоясався великим рушником і поїхали до медпункту. Настя Олексіївна Сай, сільський фельдшер, оглянула Валерія, дала ліки і порадила, що і коли робити, обіцяла зайти до нас.

Поїхали на Синівку.

Дружина народила сина там, у пологовому відділенні дільничної лікарні. Через вікно показала сина. Що там можна було побачити. Почув тільки, що богатир п'ять кілограмів п'ятдесят грамів. Я не сказав їй, що Валерій хворий. Через декілька днів Раїса із сином були дома. Назвали Сергієм.

Майже місяць я пролежав після операції. Від поїздок і хвилювань розійшлися шви на післяопераційній рані. Минав час. Хлопці росли.

У 1963 році Валерій пішов до першого класу. За законом, до першого класу приймали дітей, яким виповнилося сім років.

Він не досяг семи років, не вистачало 23 днів. Ми не планували віддавати його до школи і тому не готувались до цього. Десять 29-го, а можливо 30 серпня я розмовляв з директором школи про підготовку до нового навчального року. Іван Никифорович Сегеда запитав мене, чи піде син до школи.

***Син Валерій,
с. Підставки, 1963 рік.
Нині державний службовець,
мешкає у м. Суми
(фото автора).***

***Син Сергій,
с. Підставки, 1963 рік.
Нині військовий пенсіонер,
ветеран збройних сил, підпо-
лковник, мешкає у Харкові
(фото автора).***

Я йому говорю, що не планували, ще не виповнилося семи років. Не вистачає 23 днів. Сегеда порадив, щоб сина привели до школи першого вересня, нехай походить декілька днів, тоді й визначимось, як поступати. За день зібрали все необхідне: форму, зошити, портфель, «Буквар», ручки, олівці.

У школі Валерію сподобалося і він став навчатися, й непогано. Закінчив чотири класи Підставської восьмирічної школи з Похвальним листом. А Сергій підростав.

Пригадується, як збудували в селі лазню. Це був мій перший, особистий проект. Порадником з питань водопідігрівання, опалення був Василь Андрійович Шилко. Сільський умілець, талановита і доброї душі людина. Багато він зробив у селі добрих справ. Встановлював пилорами, ремонтував сільські млини, допомагав сільській швейній майстерні робити викройки, виготовляв столярні вироби.

Побудували лазню над річкою Грунь, недалеко від клубу, біля приміщення старої школи, де навчалися молодші класи. Лазня була на два відділення, для чоловіків і жінок, та ванною кімнатою. Для тих часів це був прорив у культурному житті села. Не знаю, чи в багатьох

селах є такі споруди зараз. Вода грілася паровим котлом КВ-200, топили вугіллям, зробили освітлення.

Всі роботи по будівництву, монтажу обладнання, сантехнічні, власне, все, що потрібно було зробити, щоб лазня працювала, виконали наші сільські умільці. Я пройшов школу проектанта, архітектора, виконроба. Вийшло непогано. Приїздили голови колгоспів за доповідом. Не раз приїздив Василь Сергійович Терещенко, голова колгоспу з села Беєве-лісник за фахом, за покликанням господар.

Та найцікавішим і пам'ятним було відкриття. Не думайте, що це так просто, в глухому селі, далекому від міської цивілізації, зі своїм сільським менталітетом, зі своїми поглядами і звичками, на той час було привчити людей до лазні. Розпорядився, щоб у перші два дні дозволялося митися безкоштовно. Прийшли найбільш цивілізовані. На день окремі приходили митися по декілька разів, щоб переконатися, що лазня працює. Не вірили самі собі. Дід Жогло, батько сільської фельдшерки Анастасії Олексіївни, цю добру людину в селі знали всі, не виходив з лазні майже добу. Лазня працювала довго. Але, як і все інше, «розбудували». Немає сьогодні її в селі.

На першій бригаді, над ставком, за два роки збудували молочно-товарну ферму. Чотири приміщення, три корівники на триста корів і телятник, з механізованим прибиранням гною, транспортерами та автопоїнням худоби. Корми роздавалися механізовано кормороздавачами, працював кормоцех.

У кожному корівнику молокопровід, механічне доїння корів. Праця доярок двозмінна. До послуг працюючих мебльована кімната відпочинку, пересувна бібліотека, газети, журнали, чай, телефон, радіо, постійно гаряча вода, душова кімната, пральна машина. Дозволили прати домашню білизну. Все це було вже в 1963-1965 роках у нашому господарстві. Було!? (Сьогодні там ростуть бур'яни і сільські школярі не вірять, що там колись була велика ферма).

Зробили все своїми руками колгоспники й наймані бригади будівельників із Закарпатської області. Звичайно, при великій підтримці й допомозі держави. Допомога з боку держави була велика і відчутна. Цегла, цемент, метал, шифер, лісоматеріали виділялися планово, за замовленням, відповідно до планів будівництва. Чи задовольняло це потреби колгоспу і колгоспників? Звичайно, не задовольняло, тому, що матеріали надходили планово, протягом всього року. А хотілось сьогодні, весною.

Доводилося вибивати, просити, шукати знайомих. Просити, але не за такі хабарі, які дають сьогодні. В ті часи, як дав пляшку спиртного,

то це вже було відчутно. І то не кожен зважувався дати і взяти. Колгосп заготовляв лісоматеріали найманими бригадами на півночі держави. Випишував лісоматеріали колгоспникам на будівництво власного житла. В господарстві був свій, колгоспний ліс. Працювало дві колгоспні пилорами. На початку шістдесятих років, аж дивно звучить, минулого століття, в нашій області працювали бригади будівельників із Закарпаття. Це були майстри висококваліфіковані, чесні, порядні, дисципліновані. Вони працювали цілодобово.

Нові приміщення, побудовані за два роки на першій бригаді.

За літо спорудили корівник. У квітні виходили на ділянку, відведеної під будівництво, а в листопаді вже були в ньому корови. Підкреслюю, від копання вручну траншеї під фундамент до пофарбованих дверей, вікон, теж зроблених майстрами-будівельниками. Як говорять, під ключ. Цеглу і лісоматеріал часто підвозили самі. Харчувалися на території будівельної ділянки. Кухарі - дружини окремих будівельників.

І всю цю організаторську роботу, від розбивки траншеї під фундаменти і дотримання розмірів вікон, дверей, витяжних труб, відповідно до проекту, все будувалося за типовими проектами - здійснював будівельник від Бога Василь Степанович Чорей. Про таких людей гріх не пам'ятати. Він не був інженером-будівельником. Але я не зустрічав за весь час своєї роботи на різних посадах, а повірте працював з багатьма будівельниками різних звань і рангів, таких як В.С. Чорей. Будівельник від Бога. Він так досконало знав окремі деталі в будівельних роботах, що йому можна було тільки позаздрити. Заздри-

ти по-доброму. Він охоче ділився своїми знаннями. Він мене поважав за те, що я приділяв увагу. Чорей бував на нарядах. Був, як говорили бригадири, нашим будівельником. Він був не набагато старший від мене, але я у нього навчився багатьом премудростям, умінню і тонкощам будівельної справи, які мені пригодилися.

Перший корівник на бригаді №1 в дії (фото автора).

У селі були навіть розмови, що він мій земляк, що якийсь родич, інакше б їх не взяли в колгосп на роботу. Я був би за те, щоб таких працьовитих умільців мати родичами. Але, то були всього - навсього сільські розмови.

Неділя для них була вихідним обов'язково, за будь-яких обставин. На трійцю всі їхали на тиждень на Закарпаття. Ще на два їздили на заготівлю сіна. Головним мірилом розрахунку була кукурудза, яку збирали вручну і готували для відправки бригади, також з їхнього села, які приїздили на збирання. Багато тоді кукурудзи збирали вручну, комбайни були недосконалі. Зароблене машинами відправляли на Закарпаття.

Окремі роки, коли кукурудзи заробляли багато, відправляли вагонами з Гадяча. На збирання приїздило до сотні жінок. Платили їм по 10% від зданої на склад продукції. Це було дуже вигідно для колгоспу, врожай кукурудзи отримували до ста центнерів з гектара.

Робота найманої бригади гуцулів, як їх називали в селі, вплинула на покращення загального настрою в селі, люди бачили позитивні і великі зрушення в будівництві. У Підставках, Слобідці і в Мельниках були плотницькі бригади, які за старими традиціями займалися ремонтом тваринницьких та інших приміщень. Там були досвідчені майстри своєї справи, вони споруджували будинки колгоспникам та

здійснювали інші роботи. Постачанням будівельними матеріалами бригад займався Микола Васильович Троценко - завідувач господарством колгоспу, завгосп. До посади завідувача працював у колгоспі шофером, автомобіль був завжди справним, чистим, сам акуратний, ходив завжди у чистому одязі. Батько його був комуністом, фронтовик, поважна, шанована в селі людина - Василь Пилипович Троценко. Довго придивлявся до шофера Троценка, часто з ним їздив у справах господарства. Запропонував йому керівну посаду.

***Голова колгоспу і завідувач господарством М. Троценко,
с. Підставки, 1965 рік. (фото Р.О.Климової).***

Він довго не погоджувався. Можна сказати, призначили завгоспом без його згоди. Машину передали іншому водію. Діватися було нікуди, і він приступив до роботи. Працював добре років двадцять. І в об'єднаному колгоспі, і після, коли Підставки знову стали самостійними, аж до розформування колгоспів. Коли я працював у колгоспі, дружили, спільно проводили свята. Його дружина Галина Семенівна працювала продавчиною в магазині села Підставки. Часто зустрічалися з Миколою Васильовичем, і коли працював у районі, допомагав вирішувати різного роду питання, з якими він звертався.

У Підставках було невелике коло знайомих, в основному близькі сусіди, з якими зустрічалися сім'ями, бували в гостях, запрошували до себе. Це було вечорами, на свята - державні, релігійні чи сімейні. Зокрема, Євдокія Іванівна Дем'яненко, Петро Нестерович Киричко і його дружина Ганна Тимофіївна, Григорій Кузьома з дружиною,

Михайло Микитович Авраменко з дружиною Галиною Олексіївною. Євдокія Іванівна в свій час була членом правління колгоспу. Всі по вуличному її звали Толкова. Були добрі відносини. Вона майстерно вишивала рушники. Навчила цьому мою дружину. Тоді без рушників у сільській хаті не обходилося. Зберігається її рушник, котрий подавала мені на день народження. Михайло Микитович працював у райкомі партії, потім, коли був ліквідований Липоводолинський район, працював у колгоспі, секретарем партійної організації, заступником голови. І коли у 1964 році було відновлено Липоводолинський район, він був у складі оргкомісії по створенню району, обраний секретарем райвиконкому. Спокійного характеру, розсудливий, розумний чоловік. Його дружина Галина Олексіївна працювала в колгоспі телятницею. Григорій Кузьома працював майстром у шляховому відділі. У нас було спільне захоплення: фотографування. Консультувалися один з одним, позичали фотоматеріали. Скільки я був у селі, стільки він майстрував аеросани. Він набридав мені зі своїми розмовами про них. Гвинт до мотора йому зробив Василь Андрійович Шилко. Декілька разів Кузьома проїхав десяток метрів по вулиці своїм витвором, та й на цьому закінчувалися пробні виїзди і він знову конструював. Дружина Люся (Людмила) займалася пошиттям одягу. Дружина з нею спілкувалася, щось шила для себе і дітей.

У тих умовах, при великій зайнятості, знаходили час і для відпочинку. Один раз був на полюванні з нашими сільськими мисливцями. Спровокував Андрій Миколайович Олещенко. Рушниці у мене не було, вже не пам'ятаю, з чією рушницею полював. Але після того, як проходили цілий день, і пройшли не менше тридцяти кілометрів по полях, занесених снігом, і у трофеї - один чи два зайці, я, звичайно, і не стріляв, більше мене зтягти на полювання не змогли, як не просили мисливці. Микола Степанович П'ятко, бригадир сільських мисливців, який до роботи не дуже був охочий, мав групу обмеженої працездатності, ображався на мене, коли я сказав після полювання, що стільки за день можуть пройти тільки люди з обмеженою працездатністю, здоровий не пройде. А вони ходили кожної неділі. Вечорами з дружиною відвідували різного роду заходи в будинку культури, дивилися кінофільми.

Не часто, у святкові дні виїздили на природу, влітку до річки з дітьми. Буваючи у літніх таборах, де стояли телята, а потім корови, у Діброві, заходив на пасіку до Тимофія Романовича Кузьменка. Пасіка

його стояла недалеко на Шилківщині. На першотравневі свята раз чи то два виїздили до нього, куштували смачний квас. Звичайно, то був привід. Не обходилося і без того, чого не люблять бджоли. Хіба на природі утримаєшся. Для того і виїздили на природу.

Квас Тимофія Романовича Кузьменка був смачним. Він любив пригостити. Людиною був працювитою. Вулики і рамки робив сам. Всім допомагав заколоти порося. Ми з дружиною утримували курей, качок, порося. Мали город, родила добра картопля, гарбузи і кормові буряки. Порося допомагав різати Тимофій Романович. Він навчив мене і дружину швидко мити кишки, як засолити сало. Змайстрував нам ящик для зберігання сала. Я його запам'ятав завжди усміхненим, привітним.

Змагався з ним по приготуванню квасу Мефодій Йосипович Кравченко, пасіка якого стояла у Пробужці в Черногузовому. Він був спокійною вдачі, добрий сільський мужик. Я запитував його, як він умудрився бути головою колгоспу менше шести місяців. Він відповідав, що міг би бути і довше, та вигнали.

Зліва направо: О.В. Климів, Галина і Микола Троценки, Микола Павлович Коваль, Галина і Олексій Мельники, Тимофій Романович Кузьменко - пасічник. Село Підставки. Весна 1965 року (фото Р.О. Климової).

Мені таланило з шоферами. Андрія Миколайовича Олещенка, мого першого шофера, я призначив завідувачем гаража. Це була добра, порядна, дисциплінована людина. Він був заядливим мисливцем. Мав золоті руки. І коли за станом здоров'я не зміг працювати завідувачем гаража, працював слюсарем. А завідувачем гаража призначили Василя

Прокоповича Олещенка, мого другого шофера. Людину, про яку можна говорити тільки хороше. Після Василя Прокоповича шофером був Олексій Михайлович Мельник, який поєднував у собі всі добрі риси характерів і добропорядності своїх попередників.

*Андрій Миколайович
Олещенко,
с. Підставки 1962 р.
(фото автора).*

*Олексій Михайлович
Мельник,
с. Підставки 1966 р.
(фото автора).*

Темпи, якість, різносторонність в здійсненні будівництва в колгоспі, вплинули на наші теслярські бригади. Теслі звернулися до мене з проханням і пропозицією створити в селі свою будівельну бригаду за умов, на яких працюють гуцули.

Вони також будуть будувати, що їм доручать. Ми довго вагалися, знали їхні недоліки: любили випити, і добре. Але погодилися, тому що окремі висловлювали незадоволення, мов чужим он як платять, а своїм не хочуть.

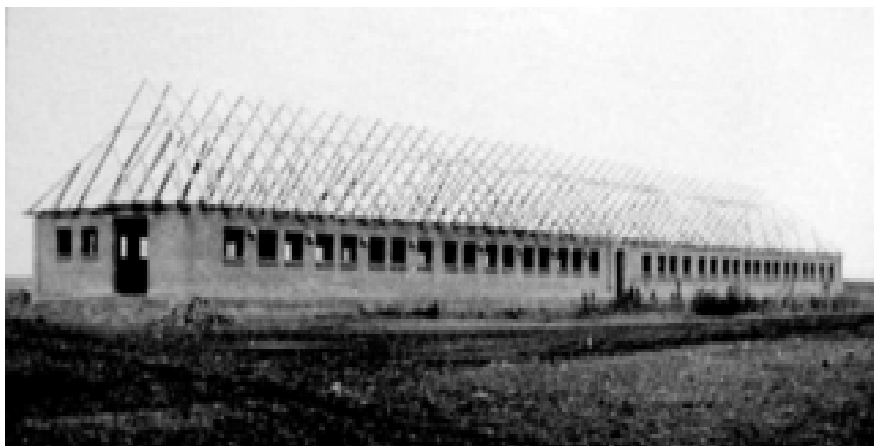
Ради правди скажу, що будувати гуцулами для колгоспу було багато вигідніше, дешевше, ніж міжколгоспбудом.

Бригада була створена. Очолив її колгоспний умілець, а ще кращий умілець добряче випити і не мало - Василь Трохимович Біденко. Людиною він був доброю, характером крутий, непоганий тесляр.

Перший об'єкт, до будівництва якого приступила бригада, була контора бригади з залом для проведення зборів, кабінетами бригадира, бухгалтера, підсобками, за проектом голови. В перспективі корівник, кузня, переобладнання свинарника на телятник, вівчарник та ряд інших приміщень.

*Члени другої комплексної бригади В. Т. Біденка
на переобладнанні свинарника під телятник; с. Підставки
(фото автора).*

*Будівництво господарським способом першого корівника
на бригаді №2 (фото автора).*

Аналогічна бригада, яку очолив Дмитро Гнатович Мельник, була створена і в Мельниках. Забігаючи наперед, скажу, що бригади працювали непогано.

Але зрівнятися їм з гуцулами не вдалося. Ні по темпах, ні по якості, ні по дисципліні. Образно кажучи, це було небо і земля. Звичайно, малися об'єктивні, вагомі причини. В кожного було своє господарство, корова, свині, птиця, город, діти, внуки і решта щоденних невідкладних справ, які вимагали уваги. То в сусіда якась подія, яка потребує, щоб її прилили, то зарплата, то одне, а то інше. Свою поразку вони признали. Але часто говорили мені, коли б вони бригадою виїхали на заробітки, як гуцули, то, звичайно, була б інша робота. Я погоджувався.

З тих пір пройшло немало часу. Багато стекло води в Груні, яка пересихає влітку. Вирізали дерева в Пробужці і Димирі. Та залишилася добра згадка про минуле.

А сьогодні?.. Сьогодні там, де була молочнотоварна ферма, - пустир, порослий в ріст людини бур'янами, які прикривають сліди сучасних варварів. Ні, ті так не вчинили б.

Розтягли, рознесли, розвезли, розграбували, знищили. Для чого? Як на це дивитися тим, хто це будував і працював там? Боляче на це все дивитися і мені.

Звичайно, читачеві цього не зрозуміти тому, що він вірить у те, що тоді було так, як розповідають сьогодні багаточисельні приватні газетки. Ой, далеко-далеко не так все було...

Читаю в газеті «Панорама» №03 (684) 11-18 січня 2012 р. на сторінці А13. «Сумщина и цифры» великими червоними літерами, а під ними: «Статистика говорит: в области есть проблемы, но есть и много хорошего». Серед «хорошого», напевно, інформація «Почти 200 тысяч свиней» надрукована на рожевому фоні, з малюнком свиня, яка сміється. Над ким? А можливо, чому?. Чому «почти 200 тысяч ?» А тому, що фактично 192, 1 тисяча, а це на 7 900 голів менше. А за рік свиней зменшилося в порівнянні з 2010 роком, на 10, 5%. Підрахуйте. І зрозумієте, чому «почти». На 20 000 голів зменшилось поголів'я свиней за рік.

А 45 років тому, коли я залишив господарство, підкреслюю, не по своїй волі, за даними Статистичного збірника «Народне господарство Сумської області» (видавництво «Статистика», Харків -1970) по-

відомляється: «На 1 січня 1967 року поголів'я корів в особистих підсобних господарствах населення в області було 153, 5 тис. голів». А сьогодні - 98, 3 тис. На скільки менше? На 55, 2 тис. Свиней відповідно було 293, 7 тис. голів, сьогодні 192, 1 тис., що на 101, 6 тис. менше. Це було у підсобних господарствах селян.

Всього було корів у населення, колгоспах і радгоспах у Сумській області на 1 січня 1967 року 387, 7 тис. голів, а свиней відповідно 824,1 тис.

Так, тепер збільшилося поголів'я кіз і овець. Це правда. 47, 1 тис. голів маємо. А було на 1 січня 1967 року 25.9 тис.. Тут все зрозуміло.

Кількість на селі кіз, замість корів, говорить про зубожіння населення, занепад села. Це стара прописна істина.

Людина далека від статистичних даних, від реальної дійсності вірить кожному слову, а тим більше друкованому. До чого ж можна догосподарюватися і дописатися. Ну, як вже бачимо - можна.

Ті, кому близько 40 років, вірять всьому. А хіба не повіриш, якщо не бачив, не знаєш, не робив, не вмієш і найголовніше - не хочеш. Віриш. Говорять, що люди похилого віку всьому вірять. Можливо, й так. А люди середніх років усіх підозрюють. Напевно, в такому віці є на те причина.

А от молоді - все знають, лише тому, що знають мало. Сьогоднішні люди, не всі, звичайно, проте, велика кількість, мені нагадують глядачів цирку, коли ящик з вміщеною там людиною проколюють шпагами чи перерізають великою пилкою, всі розуміють, що цього бути не може. А вірять. Аплодують.

Намагаються розгадати, доказати, що то брехня. Окремі пропонують слово брехня замінити на обман, правда, слово російського походження, але лагідніше звучить.

А суть? Брехня, як не назвеш, - буде брехнею.

Кожна брехня небезпечна. Але найнебезпечніша брехня - це злегка перекручена істина.

Не можу зрозуміти, хоча і намагаюся, до чого можна доперекручувати і добрехатися? Правда вже не сприймається. В одній із газет в статті дуже відомого політика, фахівця розмовного жанру, прочитав: «Правда - це те, у що люди вірять». Он воно як. А я думав і залишаюся переконаний, що правда, це те, що відповідає дійсності, істині,

справедливості й чесності, те, що існує в дійсності. Люди можуть повірити в нахабну брехню, нездійсненну. І це буде віра в правду.

Пригадалися віршовані слова Федора Івановича Чирви, нашого земляка, педагога, інваліда війни, мешканця Липової Долини, нині покійного, з його книги «На зраненім крилі».

Книга, яку він передав мені, в свій час як дарунок, через сина Володимира Федоровича Чирву, мого давнього, доброго товариша, друга, одностудця, зберігається у моїй бібліотеці. Часто перечитую вірші талановитого, відомого на Липоводолинщині автора:

*Нема правди,
Відбрехались Кашиповські,
Згасли в небі НЛО...
А у світі все ж так просто;
Нема правди й не було.*

Пригадуючи окремі події тих далеких шістдесятих, вже минулого століття, щоб змінити тему і відірватися від сумних спогадів, розповім цікаву правду. Правду. Все це було і відповідає дійсності.

Десь у середині листопада 1960 року поїхав у село Мельники. Людей ще не знав. Знав, що переважно прізвища мешканців Мельник. Там декілька прізвищ було чужих, як говорив тамтешній приймак і заядлий рибалка, сибіряк, інвалід війни, капітан, неперевершений видумщик і охочий до спиртного - Філіпов. Це Шевченко, Боровик, Демянець, Зоренко (поміняв прізвище - був Мельник), Яременко, Коркішко і напевно всі. Всі Мельники були одна велика рідня. Приміром Мельник Петро Іванович був у селі не один, та й інших відповідно імен і по батькові збігів було багато. Тому в селі вони були під номерами, за віком. Іван Іванович - перший, найстаріший, другий молодший і так далі. І коли говорили Дмитро Іванович третій, всі знали, хто це. Так за номерами нараховувалася і видавалася зарплата, так складалися списки на голосування і решта обліку.

Та це не головна для мене була біда. Під'їжджаючи до села, а їхав я конем, запряженим у ресорку, помітив, що на озимині пасуться корови. Озимих було посіяно мало. Звичайно, це не припустимо, коли тварини топчуть і місять посіви, коли земля не замерзла, каралося. Накладався сільвиконкомом штраф, і не малий. Коли хтось помітив, що їде голова, селяни вибігли і погнали корів до своїх осель, розбігли-

ся і поховалися по хатах. Але одного чоловіка я затримав. Він виправдовувався, що трапилося це вперше, що більше не повториться. Звичайно, він розумів свою провину. Я вийняв блокнот, щоб записати прізвище порушника. Він назвався:

- Мельник.

- А звати і по-батькові як?

- Іван Іванович третій, - відповів чоловік.

Подумав, що він насміхається, до цього випадку я з таким не стикався, а можливо, не придав значення.

- А може, четвертий, як Іван Грозний? - запитав я.

- Ні, третій.

- А сусіда як звати?

- Не знаю.

- А хто проживає в будинку під черепицею?

- Не знаю, - спокійно відповів він.

- А в селі проживаєте давно?- намагався я докопатися до істини.

- Давно, я тут народився.

Це продовжувалося декілька хвилин. Він так і не назвав мені ні близьких, ні далеких сусідів. Так я вперше зустрівся один на один із селянином, який не знав сусідів. Подумалося, що хвора людина.

Під'їхав до контори бригади. Зустрівся з бригадиром. Розповів йому про пригоду, що трапилась зі мною, погрозив притягнути до відповідальності бригадира, якщо буде допущено подібне.

- А Іван Іванович Третій, це хто такий ? - запитав я бригадира Григорія Павловича Мельника.

- Колгоспник, працює на рядових роботах.

- Він нормальний? Не хворий.?

- Нормальний, не хворий, - відповів бригадир.

- А як може нормальний чоловік не знати своїх сусідів, проживши в селі все життя? - намагався зрозуміти я.

Григорій Павлович, який на всі запитання завжди відповідав чітко, зі знанням справи, мовчав. Мовчав і я, намагаючись зрозуміти сказане тим колгоспником.

- Знаєте, Олександрє Васильовичу, в нас так заведено, що сусід про сусіда нікому нічого не скаже. Ну... так заведено. Його пояснення я не міг збагнути. Запитав:

- Нікому не говорять, чи це тільки мені, голові колгоспу?

- Ну міліції...

Тепер все зрозуміло. Назвемо це «круговою порукою помещниківському».

Я попросив бригадира прив'язати коня і дати корму. Прийшов бригадний конюх. На бригаді була племінна ферма чистопородного німецького ваговоза, зареєстрована, і була під наглядом в Роменській племінній станції. Через Роменську племстанцію колгосп продавав за кордон племінний молодняк. За одного молодого коня платили дорожче, ніж за легковий автомобіль. Вигідна була справа.

З бригадиром поїхали по бригаді. Попросив його проїхати по всіх вулицях і записати на список всіх, хто проживає в селі. Григорій Павлович називав прізвище, як звати і по батькові хазяїна і хазяйку, а я старанно записував в складену примітивну схему, відповідно по будинках, хто проживає, роблячи помітки. Коли об'їхали село, в мене були повні дані про мешканця кожного пронумерованого будинку. Тепер мені не потрібно було питати, хто там проживає, і як звати сусіда. Відкрій блокнот і читай.

Коли ми закінчили перепис, бригадир, звичайно, не зрозумів, для чого це я робив, тому, що не бачив моєї схеми і сказав, що можна було скласти список в конторі. Та складна і велика робота була зроблена. Я пояснив, що хотів побачити село, кожен двір, побачити, як живуть селяни.

Через деякий час приїхав у Мельники. Їхав напряму, полем, лугом, через ліс. Біля одного з будинків побачив господарів. Зупинив коня, заглянув до блокноту, прочитав, як звати господарів і сусідів. Підійшов до них, привітався, називаючи обох по імені і по - батькові.

Господарі були розгублені не тільки від того, що зайшов голова до двору, а й від того, що знає їх. Звідкіля? Нікого, щоб міг підказати, не було. Я запитав, як справи, повели розмову. Розговорилися. А ваш сусід, назвав я ім'я і по батькові, дома?

Потрібно було бачити здивування господаря. Той щось розгублено, не в попад відповів, тому стала доповнювати хазяйка. А коли я запитав про слідуючого сусіда, називаючи його ім'я, на обличчях моїх співрозмовників був такий подив, що вони переглянулися і почали відповідати, перебиваючи одне одного. Подякував за розмову, поїхав

далі, прямуючи на бригадну ферму, яка була більше, як за кілометр від села.

По дорозі до ферми, показав свою обізнаність в той же спосіб ще в одному дворі. Повертаючись з ферми, заїхав в центр бригади, де були контора, тік, зерносховища, складські приміщення, тракторна бригада, кузня, корівник і конюшня. Підійшли бригадири рілничої бригади Григорій Павлович, тракторної бригади Григорій Оліянович, теслярів Дмитро Гнатович, як розумієте, всі на прізвище Мельник та інші. В почуте про наслідки моїх відвідин господарств, повірити було неможливо.

Інформація розлетілася миттєво. Що хто додавав у ті розмови, напевно, й Бог не знає. Всі були переконані, і вірили, що голова пам'ятає і знає кожного. І доводити протилежне було важко. А насправді було не так. Через деякий час я, звичайно, знав переважну більшість колгоспників.

Пригадуючи події тих років, коли працював керівником господарства, а це було при управлінні державою Микити Сергійовича Хрущова, потрібно сказати, що на початку його керівництва були позитивні зрушення.

М.В. Опришко та О.В.Климов.

А в останні роки була страшна плутанина. Реорганізації, укрупнення районів, створення територіальних виробничих управлінь сільського господарства на базі двох- трьох районів, створювалися раднаргоспи, нові міністерства.

В області було два обкоми партії і два облвиконкоми. Одні займалися сільським господарством, другі промисловістю. Був послаблений партійний вплив на управління всіма галузями виробництва. Бу-

ла принижена роль Рад депутатів трудящих. Порушувалася технологія вирощування сільськогосподарських культур. Кукурудза і горох займали основні площі посіву. Догосподарювались до того, що хліб пекли з добавкою гороху і кукурудзи. В кінці 1964 року Хрушова змістили, вірніше, вигнали. Власне, Хрущов поклав початок розвалу порядку. Про це пишу для того, щоб розумів читач, в яких умовах доводилося працювати керівникам господарств. Коли був обраний головою колгоспу, заступника голови не було, його роль виконував агроном. М.П.Коваль був агрономом і секретарем партійної організації. Навантаження було велике. Вирішили на правлінні, щоб узяти в господарство агронома. Був запрошений Микола Васильович Опришко з Полтавської області. Коваль знав його по навчанню в сільськогосподарському технікумі. Опришко працював близько двох років і за сімейними обставинами розрахувався.

У селі Підставки було багато людей - майстрів. Був такий Писанка Никифор Павлович. Під час революції, в період встановлення Радянської влади, як розповідали старожили, був комісаром загону в Гадяцькому повіті. За якої причини спився, не відомо. Коли я став головою колгоспу, ми користувалися його послугами. Він ремонтував у себе в дворі дерев'яні діжки для мешканців села і колгоспу, робив нові. Черга до нього була велика. Вся солена і квашена продукція в ті часи заготовлялася в дерев'яних бочках.

Були й інші майстри, але зробити бочку чи діжку, так, як робив Писанка, не могли. Він це знав, з неприхованою гордістю цим пишався. Це був основний і не малий його заробіток. Всі, хто любив або хотів випити на дурняк, а таких в кожному селі і тоді було немало, йшли до Писанки. За роботу брав грішми, горілкою, інколи харчами. Зробив бочку чи діжку, отримав гроші, пригощає, охочих хоч відбавляй. Невеличка хатина була майстернею, заповненою заготовками, бочками, діжками, граблями, які мали попит у селян, та іншими виробами. З меблів і обстановки - піч селянська і плита. За стіл і стільці слугували бочки. Топив тим, що наструже, готуючи клепки.

Був випадок, що поморозив на печі ноги. До нього роками звикли, вважалося, що по іншому й бути не може, ніхто на це не звертав уваги. Він не був колгоспником. Нікому нічого окрім добра, не робив. Влітку, а особливо весною, коли великий попит на дерев'яні граблі,

він готував їх десятків два, зв'язував, брав на плечі і ніс у Синівку на базар. За ним йшли охочі придбати, продавав тільки на базарі, такий був у нього порядок. Розкладе граблі і оголошує:

- Підходьте, купуйте, в кого руки зі с...ки виросли. Постоять покупці, посміються і купують. Куди дінешся, коли Писанка правду каже.

Він часто приходив в контору, за виконану роботу отримувати гроші чи виписати продукти. Завгосп колгоспу на виконання робіт укладав з ним угоду. Писанка брився, одягав стару, затягану, роками ношену військову форму, підперізувався широким ремнем. В основному приходив тверезим, а то трохи напідпитку. Я йому прощав, він був безвредний, як кажуть на селі. Інші напідпитку боялися заходити, після випадку, коли потримав у руках Григорія Портянку, такого ж охочого до випивки мірошника, який працював на водяному млині і молів добру муку. Ніхто в селі не міг відкувати в млині камінь так, як Портянка.

Одного разу, прийшовши в контору колгоспу, Писанка запропонував виготовити для мене діжку і віддати мені безкоштовно, коли я підрахую, із скількох клепок вона зроблена. Виготовити дубову діжку на сім, десять відер коштувало не дешево.

Через деякий час я вже й забув про нашу домовленість, як до кабінету заходить Писанка. Як завжди веселий, жестикулюючи руками.

- Я привіз діжку, пішли подивимось. Ми вийшли у двір контори. Там на двоколісному візку стояла дубова, відполірована, немов зроблена з однієї зігнутої клепки діжка. Декілька чоловік, переважно водії, розглядали діжку. Про нашу умову Писанка їм розповів. Всі чекали, чи справиться із завданням голова. Я довго придивлявся, розглядав ту діжку з різних сторін, та скільки клепок, не порахував. Не змогли підрахувати й присутні. Прийшлося заплатити. Підрахував клепки, їх стало видно, коли діжка в погребі набралася розсолом, через деякий час. Слід підкреслити, що діжка була зроблена вручну, за допомогою сокири, стаместки, рубанка, фуганка та інших не хитрих інструментів. Були умільці - майстри.

Писанка постарів, не зміг працювати, і його відправили до Синівського будинку інтернату. Працюючи першим секретарем рай-

кому, я часто відвідував будинок - інтернат. Писанка був уже старою немічною людиною, йому було за дев'яносто.

Проживав у Підставках на першій бригаді Ралко Андрій Федорович, він умів робити багато чого. В селі раніше виготовляли дерев'яні ободи для коліс возів. За його ініціативою відновили це виробництво. В колгоспному лісі було багато берестка. З нього виробляли не тільки ободи різних розмірів, а й дуги, точили дерев'яні ступиці. В бригаді було чоловік до десяти. Ободів і дуг виробляли багато, продавали не тільки для свого району, а й приїздили з Чернігівської області. В колгоспі було немало гарб, де вісь, колеса були зроблені тільки з дерева берестка. Тягали їх в основному воли, швидкої їзди такі гарби не любили. Потрібно було регулярно змазувати ступицю перед кожною поїздкою мастилом. Для цього використовувався солідол і спеціальне мастило для возів з металевою вставкою у дерев'яну ступицю. Але таке мастило швидко витікало і потрібно було возити при гарбі відро з мастилом, мазницю. Щоб час від часу змазувати. Андрій Федорович прийшов у контору і запропонував, що він зварить мастило, яке буде довго триматися і не витікатиме. Для цього йому потрібно солідол, вапно і ще вже не пам'ятаю що. Все йому виділив завгосп Дмитро Іванович Мельник і умілець майстер Ралко розпочав варити мастило. Потрібно сказати, що мастило було дійсно добре, трималося у ступиці довго і не витікало.

Відспівав свою мелодію примхливо перемінний березень 1962 року. На поля, луки, ліси завітав квітень, розсипав на прогрітих лісових галявинах квіти первоцвіту весняного, стікала вода прозорими струмочками у галявини, а потім вже прямувала в Пробужку, яка весною ставала повноводною і бігла потоками мутної води до Груні.

Настали ще не зовсім теплі весняні дні. Світило сонце і лагідним промінням прогрівало землю. Витикалась із землі молоденька травичка. На деревах уже давали знати про себе ледь помітні майбутні листочки. Настала справжня весна. Вологу на поверхню ґрунту ще підтягували нічні заморозки. Польові роботи велися вибірково. Автомобілем не можна було їздити, дорога не підсохла, і я поїхав конем у садово-городню бригаду. Вона складалася переважно з жінок уже не молодих. Їх було близько півтора десятка, ланки були набагато більші, але чомусь так називали - бригада.

Очолював її Андрій Павлович Близнюк. Він попросив, щоб я приїхав разом поміркувати, де, що і коли сіяти. Жінки працювали біля парників. Андрія Павловича було цікаво слухати. Він читав багато про овочівництво у Болгарії, мав довідники з переробки садовгородньої продукції та її зберігання. У нього було безліч ідей, пропозицій.

Здійснити їх, звичайно, можна, але потрібно було перепрофілювати господарство і всім колгоспом займатися тільки садово - городньою бригадою. Його мрія була далекою перспективою, яка в області почала здійснюватися десь через двадцять п'ять, а то й більше років. А тоді я йому говорив, щоб мріяв дома з Галиною, а сьогодні пікіруй розсаду помідорів, та ще раз побіли яблуні в саду. В тих умовах, в зробленому із дощок невеликому сараї, він виготовляв зі своєю бригадою на примітивному обладнанні, вручну, консерви у великому асортименті, правда, в дуже малій кількості. Огірки, які залишали на насіння і коли воно повністю дозрівало, жовто - коричневі огірки розрізали, насіння вибирали. На огірках зчищали ножами огрубілу товсту шкірку, різали на дрібненькі рівні сантиметрові квадратики, закладали у літрові банки, заливали соком, що стікав з насіння, добавляли свіжу пахучу соняшникову олію, різного роду спеції, які знав і приготував тільки Андрій Павлович, і пастеризували. Такого делікатесу, яким пригостив він мене і ще декількох чоловік, більше не куштував ніде. Аромат і смак відчуваю сьогодні. Старався з дружиною декілька разів виростити та зробити по такій технології огірки, але таких ароматних не виходило. Пригощав Андрій Павлович у різдвяні морози засоленими у кінці вересня огірками у бідоні, які зберігалися у воді на дні Груні. Коли проводили районні навчання по цивільній обороні, сьогодні й забули, а окремі і не знають, що це таке, не в образі буде сказано, то на базі його господарства показували, які потрібно будувати погребі. Він збудував похідний погріб на декілька приміщень, стіни були круглі і до кожного був свій вхід. Будував не на випадок війни, а щоб зберігати садово-городню продукцію за технологією. Яблука, груші в одному, картоплю, буряки в іншому, щоб не було запаху.

У травні проривали буряки. Бердицького вже не було, його перевели в Глухів. Першим секретарем райкому був Семен Григорович Алексейцев, за фахом учитель, сільське господарство знав поверхово,

до того він був другим секретарем і вів питання, не пов'язані з сільським господарством. Питання села вели перші. Травень був теплим, було жарко. Алексейцев з села Московського темнозеленим автомобілем М-72 («Победа» на шассі ГАЗ-69) їхав на Підставки.

На полі, недалеко від села Мельників, ланки проривали буряки. Трапилося так, що водовоз запізнився, запас питної води у жінок вичерпався, хотілося пити. Коли хочеться пити, то настрою доброго, звичайно, не буде. Алексейцев вирішив підійти до жінок, не сказав хто він, і повів розмову з однією з полільників.

Жінки побачили, що приїхав якийсь начальник, почали підходити до нього. Зібралось їх з десяток. Підійшла ланкова Настя Коваленко, кремезна сільська жінка, походженням з козаків, пряма, відверта, до неполадків непримирима. Могла сказати будь-кому у вічі те, що думала, не перебирала чи начальник, чи рядовий, могла сказати і круте слово. Алексейцев, щоб підключити до розмови прибулу, запитав:

- Сьогодні жарко?

- А ви думаєте не жарко махати сапою без води півдня? - відрубала зло.

- Дівчата, ви у білих платочках, свіже повітря, повіває вітер, хіба це жарко. Спробували б ви у машині по пилюці виїздити цілий день, ото жарко, - не думаючи про наслідки, сказав Алексейцев.

Від почутого жінки обурились, почали висловлювати незадоволення. Настя підняла сапу, також не думаючи про наслідки, прокричала:

- Геть з поля, а то не дивлячись, що ти якеś начальство, побіжиш без штанів, отоді буде жарко.

Його намагання пояснити жінкам, що він просто пожартував, викликали ще більше незадоволення та обурення. Прийшлося тікати до машини.

В кабінет голови колгоспу він зайшов в такому стані, що я подумав, за ним хтось женеться і зараз увірветься у кабінет.

- Що в тебе твориться у колгоспі, - не привітавшись, кричав Алексейцев. - Де виховна робота серед людей, чому на поле у Мельниках, де жінки проривають буряки, не підвезли води?

Він погрожував, що так цього не залишить. Я не розумів, чому він так розпочав розмову зі мною. Відносини у нас були нормальні, він ставив роботу партійної організації колгоспу за приклад.

Походив по кабінету, витер спітнілого лоба, протер окуляри, він носив їх у золотій оправі. Трішки заспокоївся, присів на диван.

- Ти розумієш, що трапилося? І до подробиць розповів про цей випадок. Поговорили, він випив склянку холодної води зі світлоголубого графина, що стояв на плетеній з лози етажерці, нижче радіоприймача. Була обідня пора і я запросив його на обід. Пообідали під навісом, біля дитячих ясел, де годували прикомандированих механізаторів з РТС.

- Для розрядки, можна розповісти анекдот? - запитав у Алексеїцева.

- Розповідай, тільки без ...

- Без не обійтися, буде не цікаво.

Розповів анекдот, як жінка одного голови колгоспу пішла на весілля до знайомих, які видавали дочку заміж. Взяла подарунки. Гуляли, веселились, як і годиться на весіллі. І коли прийшла ввечері додому, чоловік запитусь:

- Ну, то як гулялося - веселилося?

- Там повеселишся, одні грубіяни невиховані. Твій хвальбоний бригадир, обізвав мене б...дю.

На що чоловік, усміхнувшись, відповів:

- Більш не ходи туди, де тебе знають.

- Климов, це тонкий натяк? - запитав Семен Григорович.

- Що ви, боронь Боже, просто анекдот - відповів йому.

Все пригадано до подробиць, тільки мовою розмовляли я - українською, Алексеїцев - російською.

Пролетіло теплим вітром літо. Знову осінь. Пройшов дощ і я конем під сідлом поїхав на Мельники. Проїхав через поля другої бригади, попав під невеликий дощик. Побував на фермі, зустрівся з бригадиром, побув на току, де ветерани перебирали кукурудзу. Вечоріло. Вирішив повертатися з Мельників на Підставки через ліс, лугом через місток - настил річки Пробужки, так набагато коротший шлях. Дорога, добре сполоскана нічним холодним дощем, залишала глибокі сліди від копит коня. Кінь часто спотикався, я намагався бути уважним. Розвіялись хмари, небо на диво стало темно - голубим. Похолоднішало. Чоботи і фуфайка були вологими, стало холодно, і я прискорив ходу коня. Вже дотлівало жовтогаряче полум'я лісу, окремі листочки ще трималися, наперекір негоді. Берези звисли свої прозорі довгі коси,

добре розчесані холодним з дощем вітром. Зі сходу було видно зорі, котрі, напевно, дивилися, коли зайде за обрій сонце і погасне день, щоб вони були помітнішими. В роздумах про наслідки дня перебування в Мельниках під'їхав до конюшні.

Коня забрав дбайливий бригадний конюх Федір Макарович Олещенко, а я зайшов до контори. В конторі вже нікого не було, окрім сторожа та головного бухгалтера, котрий часто працював до пізна. Ніяких повідомлень для мене не було і з Василем Пилиповичем пішли додому. Він жив на Хутірці, нам було йти по дорозі. Пішли, навпростець, понад ставком. Йдемо, розмовляємо. Пройшли за ставок і вийшли на пряму дорогу. Чуємо якийсь невиразний крик. Прислухались і зрозуміли, що кричить п'яний Микола Григорович Пось. Він був не далеко і йшов прямо на нас. Василь Пилипович запропонував: давайте обминемо його, ну його к бісу.

Чому ми будемо його обминати, це багато для нього честі, щоб голова і головний бухгалтер тікали від п'яниці.

- Ви що, боїтеся його?- запитав я.

І чим ближче він підходив, тим голосніше кричав. І кричав таке, що на голову не налазить, крик дикої людини. Зблизились, я вхопив його за руку і різко потягнув на себе. Він не чекав такого повороту, затих, став немов тверезим.

- Ти чого горланиш на всю вулицю? - підвищеним серйозним тоном запитав, тримаючи його за руку.

- Це ви, це ви, Олександрє Васильовичу, та я випив.

- То що не можеш тихо дійти додому, боїшся?

- Так я випив, - говорив він тоном немов просився.

- Випив так іди, чого горланиш, прикрий рота...

- Так ніхто не почує і не знатимуть...

- Що не знатимуть? - допитувався, не розуміючи, про що він говорить.

Нарешті збагнув, он воно що, випив і ніхто не бачить, потрібно сповістити криком. Не втримався. Розсміявся. Відпустив його руку.

- Иди нишком додому, завтра з тобою розберемося.

Микола пішов рівною ходою, не спотикаючись, тихо немов і не пив.

Ми довго сміялися над сказаним Миколою. Виявляється, і п'яниця хоче, щоб про нього говорили, бачили і знали. Тільки кому це потріб-

но. Було декілька чоловік на кожній бригаді, які зловживали спиртним, напивалися, втрачаючи людську гідність. Боролися з цим різними методами. Розглядали на товариських судах, критикували в сатиричних газетах, на зборах колективу. Окремим допомагало на довший, іншим на коротший час. Вплив колективу все таки був. Що характерно, що всі вони були непоганими спеціалістами, добре працювали, коли були тверезими.

З кожним днем, місяцем, роком накопичувався досвід роботи. Вже почував себе досвідченим, впевненішим у прийнятті рішень, як кажуть, зміцнів духовно і фізично. Можливо, що зміцнів духовно, було не так помітно, а що фізично, то було видно. Я потовстів, сам себе не міг впізнати, не те що знайомі чи друзі, які мене давно не бачили. Відповідав і вже зовнішньому вигляду посаді голови колгоспу. Таке було. Відлуння його ще й сьогодні дає знати про ті часи, зайвого не так легко позбутися.

Жнива 1965 року в моєму житті й подальшій кар'єрі відіграли неабияку роль. Погода для збирання врожаю була несприятливою. Часто проходили дощі. До збирання врожаю ми підготувалися добре. Комбайнери були досвідчені, техніку знали добре, комбайни перебрали своїми руками. І головне, що хотіли працювати, показати себе і, звичайно, заробити. Комбайнери заробляли добре.

Були розроблені умови змагання. Внаслідок сумлінної, злагодженої, продуктивної праці комбайнерів, шоферів, власне всіх колгоспників, збирання ранніх завершувалося. Нам вдалося краще організувати збирання в порівнянні з сусідами. В районі йшли серед кращих. Перекидали техніку з бригади на бригаду. А це не легко направити комбайни з однієї бригади на іншу.

Госпрозрахунок, у нас свої комбайнери, наші поля, а тут приїхали на наше краще поле заробляти собі славу, ми самі зберемо і таке інше. Я тут був невблаганний. Усвідомлював і знав, що керівники бригад не задоволені моїми рішеннями. За найменше порушення, невиконання вказівки, не дивився ні на які заслуги - карав.

Уміло поєднували пряме комбайнування і роздільне збирання. Вгадали, можна сказати, повезло. Токи були завалені зерном. За проростання зерна на току в ті часи можна було отримати не мало і надовго. Тому на токах працювали цілодобово. Та відвозити зерно на елеватор

автомобілів не вистачало. Шофери умудрялися вранці, ще коли роса і комбайни не працюють, відвезти зерно на елеватори Гадяча або Лебедина.

Переживав, що на токах багато зерна, дав команду готувати списки на видачу зерна колгоспникам на зароблені гроші. Дозволу на це з райкому ще не було. В той час колгоспи в основному перейшли на оплату грішми.

Наш колгосп, одним з перших в районі, ще з січня 1961 року перейшов на грошову оплату. Це була моя ініціатива. Підтримували мене головний бухгалтер Василь Пилипович Кузьменко та головний економіст Ніна Микитівна Мельник. Вони провели велику підготовчу роботу, яка була на їх відповідальності, спільно з обліковим персоналом бригад і ферм. Не так просто було від відомого, історичного персонажу - ТРУДОДНЯ, перейти на грошову оплату. Гроші вимагали обліку. Трудодень: поставив обліковець палочку, а там в кінці року що вийде. Насправді все було не так. Облік був і не поганий.

В окремих господарствах був і госпрозрахунок.

У нашому колгоспі була розроблена шестирозрядна тарифна сітка оплати, переглянуті норми виробітку. Всі бригади, ферми, інші виробничі підрозділи, планували на кожен місяць ліміт затрат, який завірявся головою колгоспу. Ліміт складався на основі невідкладних, необхідних робіт, погоджених зі спеціалістами колгоспу, відповідно до норм затрат праці. За перевитрату коштів затвердженого ліміту відповідав керівник підрозділу, платив зі своєї зарплати у відшкодування відповідний процент. За економію коштів, відповідно до норм затрат праці, за рахунок умілого використання техніки, підвищення продуктивності праці, раціоналізаторських пропозицій і тому подібному виплачувалася у відповідних процентах надбавка до заробітної плати, премія. За раціоналізаторські пропозиції - теж відповідно. На перший погляд, все було продумано, умови оплати обговорені в кожному колективі, проводилися навчання, прийнято рішення загальних зборів колгоспу. Все гаразд.

І тоді я прийшов до висновку, що все, навіть неможливе можна зробити, виконати, здійснити за рахунок двох складових: страху - або великої зацікавленості.

Це давно відома істина, але для мене вона щоденно давала про себе знати, підкріплювала мою правоту, що зацікавленість, і найперше матеріальна, а за нею, звичайно, і моральна - головне. Головна рушійна сила. Щоб зацікавити, потрібно створити умови, підготувати людей, власне, працювати з людьми.

За перший місяць було зменшено затрат до виділеного плану - ліміту, продуманого, звіреного фахівцями, майже на половину до запланованого. Знаєте, тоді я переконався, щоб не дати красти у колгоспі, думають голова колгоспу, окремі керівники, а їх одиниці, а як вкрасти - думають всі, селом. Як бачите, сили не рівні.

Нижче наведений приклад говорить про інше, про хорошу ініціативу, коли думають всі.

Замість традиційних тракторних саней для перевезення до ферм соломи виготовили спеціальні волокуші, якими двома гусеничними тракторами за раз перетягували пів скирти соломи. За день перетягли до ферм соломи стільки, скільки старим методом не перевозили за місяць. Автомобілі працювали з причепами. Появилась термінологія тракторо - поїзди, це коли трактор перевозив, приміром, цеглу не з одним причепом, а з двома. На окремі роботи посиляли не по десять чоловік, як було раніше, за компанію, а по два чи три. Стали більше звертати уваги на коней і ними перевозити невеликі вантажі, а не трактором.

Успіхи, премії, задоволення від наслідків роботи. Всі отримали повчальний досвід, від рядового колгоспника до голови колгоспу. Затрати на виробництво продукції зменшувалися, реальна заробітна плата росла.

І несподівано грошова реформа 1961 року: один до десяти. Звичайно, замість 200, 350, 450 карбованців зароблених отримати 20, 35 або 45 для колгоспників було шоком. Та ще й самі купюри були значно менші від старих грошей. Ціни в магазинах були зменшені в 10 разів. Але тримати в руках один карбованець і усвідомлювати, що це вартість десяти, що купиш за нього те, що купував за десять, було важко. Окремі гарячі голови пропонували повернутися до трудоднів. Серед колгоспників панував неспокій. Роз'яснювати людям було важко. Зателефонував бригадир 2-ї бригади Петро Павлович Цапенко і

попросив, щоб я приїхав на бригаду і допоміг йому провести збори колгоспників, бо він справитись не може.

Приїхав. Проводжу збори. Колгоспників багато. Шумлять. Окремі вимагають перейти на трудодні. Такого незадоволення ще не було, таке вперше. Намагаюсь роз'яснити, яка ж різниця, що ти заробив карбованець, а не десять. За карбованець купиш те, що раніше за десять. І розуміють, і не розуміють. Всерівно шумлять.

Без дозволу виходить бригадний молоковоз, рівного по фізичній силі йому в селі не було, Михайло Бема. Коли не могли коні витягти воза, навантаженого бідонами молока, з багнюки, випрягав коней, вивантажував бідони і воза витягав сам. Всі розступилися, перечити йому не можна, людина психічно хвора, всі, особливо я, про це знають. Була в мене з ним пригода, яка випадково закінчилася благополучно. Всі замовкли. Я вмів і знав, як з ним ладити, доводилося не раз з ним розмовляти за різних обставин, тому звернувся до нього:

- Що вам, дядьку Михайле, не зрозуміло? Йому це подобалось, коли я називав його дядьком.

- Що не зрозуміло? Що не зрозуміло? Нічого не зрозуміло. Ти, голова, розкажуєш тут рубел, рубел. Який рубел? Я тобі буду платити один рубел за те, що ти вийдеш сюди на бригаду і час помахаш отак пальцем. Він показав це, згинаючи і розгинаючи палець. А мені день тягати бідони. Рубел, - сказав і пішов на своє місце.

Виступ короткий, з практичним показом, як робити. Серед присутніх пожвавлення, сміх. Всі чекають, що скаже голова. Я почекав, поки всі вгамонилися. Заспокоївся трішки і сам. Шукав вихід із становища, не зовсім приємного для мене.

- А що тут невірно говорив Бема? Все вірно, - сказав я.

Подивився на реакцію присутніх. Всі замовкли, слухали.

- Нам потрібно вирішувати питання поступового підвищення заробітної плати, і ми будемо старатися це робити. Я вам обіцяю. На грошовій оплаті праці ми залишимося, будемо її удосконалювати.

Всі притихли, стали погоджуватися. Заспокоїлися. Було багато, як завжди при зустрічах, різних запитань. Відповідав. Всі залишилися задоволеними. Напевно, найбільше задоволення отримав я. Заспокоїв. Бригадира не розірвали.

Повернемося до жнив 1965 року. Представником, відповідальним від бюро обкому партії в районі, був секретар обкому партії Олександр Іванович Іщенко, який вів галузь сільського господарства. За фахом інженер, енергійний, принциповий, прискіпливий, наполегливий. Разом з першим секретарем райкому партії Леонідом Прокоповичем Хрокалом він приїхав у господарство.

Я був у конторі колгоспу. Зустрілися. Привіталися. Відповів на запитання. Зайшли на тік. Тік завалений зерном в повному розумінні слова. Іщенко запитав, чи є на інших токах зерно, скільки намолочено всього, скільки залишилось збирати ранніх, скільки продано зерна державі. Я відповів на запитання. Було помітно, що Іщенко задоволений станом справ у господарстві.

- Коли зможеш виконати план продажу ранніх зернових?-запитав Іщенко.

- Зерна на план на токах вистачає, немає транспорту.

- А якщо я дам транспорт, скільки ти скажеш, зумієш забезпечити погрузку, щоб за добу виконати план.

- Зумію, відповів не думаючи, не міг передбачити, що так все повернеться.

Іщенко простягнув руку, я подумав: для прощання. І коли ми потиснули руки, він попросив Хрокала перебити. Парі. Умови обговоримо пізніше, а зараз підемо до телефону. В конторі, з мого кабінету була дана команда, щоб у господарство надіслали таку кількість машин, щоб за добу на Лебедин і Гадяч, з двох токів, відправити 500 тонн зерна. Десь за півгодини з'явилися перші машини. Гості побажали успіху і поїхали.

Було не легко організувати завантаження зерна, оформлення документів, зважування, виділити супроводжуючих, організувати харчування і тому подібне. Це була трудова цілодобова вахта. Я був задоволений тим, що звільнило токи, дамо можливість продуктивно працювати комбайнам.

За півтори доби був виконаний річний план зернозаготівлі.

3 серпня 1965 року вийшов 151 (6424) номер обласної газети «Ленінська правда», де було повідомлено, що сьогодні «Ленінська правда» піднімає Прапор трудової слави на честь хліборобів колгоспу

«Великий Жовтень» Липоводолинського району, які достроково виконали річний план хлібозаготівель.

Колгосп (голова О.В.Климов, секретар парторганізації М.П. Коваль) продав державі 5 820 центнерів зерна при плані 5 700.

Газета вмістила на першій сторінці мою статтю «Перша перемога» та фотографії ударника комуністичної праці, комбайнера Володимира Петровича Кіптенка, який, виконуючи півтори-дві норми, намолотив 3 432 центнери зерна, водія автомашини Олексія Михайловича Мельника, який перевіз у державні засіки 641 центнер пшениці, кращого тракториста Михайла Івановича Ковалю, машиніста-комсомольця Станіслава Степановича Сая, який скошив 170 га ранніх зернових. Були також фотографії Ковалю і моя.

Стаття була написана в дусі тогочасних вимог, повністю відтворюю її текст, де, зокрема, говорилося:

Перша перемога

«Хліб - усьому голова», - кажуть у народі.

Трудівники нашої артілі розуміють: це мовиться про той хліб, що в коморі, тож і поспішають його швидше зібрати, до зернини зберегти, і як найбільше засипати в засіки Батьківщини.

31 липня колгосп відправив на державний пункт останню машину зерна в рахунок виконання річного плану хлібоздачі. Державі продано 5 820 ц. зерна при завданні 5 700 ц. Чимало клопоту завдає примхливе літо, але творчість колгоспників, механізаторів сильніша негоди. Комбайнери уміло маневрують технікою, на ходу міняють маршрути степових кораблів. Так, комбайнера Володимира Кіптенка можна бачити на підбиранні валків, а через декілька годин-на збиранні зернових прямим комбайнуванням.

Воно і зрозуміло. Після дощу покоси не скоро просихають, а хліба, що на пні, вже через 2-3 години можна збирати. Щодня Володимир видає з бункера по 40-45 тонн зерна. Високих виробітків на косовиці хлібів роздільним способом добиваються жаткарі Михайло Коваль, Федір Кучерявенко та інші. Щодня вони кладуть у валки 25-28 га пшениці. Виконання державного плану хлібозаготівель вважаємо завданням №1.

Дехто з керівників господарств вихваляється, що в них зерно прямо з-під комбайна йде на хлібоприймальний пункт. Ми і це зав-

дання розв'язуємо творчо, по - господарськи. Звичайно, чисте і сухе зерно немає потреби возити на колгоспний тік, а звідти у державні засіки. А якщо воно має підвищену вологість, засмічене? Таке зерно вигідніше на токах пропустити через зерноочисні машини. Так і робимо. Всі відвійки поповнюють фуражний баланс, знижують вологість товарного зерна. Від цього господарство тільки виграс.

Рахунок хлібоздачі відкрив шофер Федір Хероїм. Він першим доставив на приймальний пункт 32 центнери озимої пшениці і одержав першу квитанцію.

Найбільше вивезли зерна державі шофери Іван Тихонський, Олексій Мельник, Олексій Олещенко та інші. Хоч артіль і виконала замовлення держави по продажу хліба, але машини, як і раніше, з зерном йдуть на приймальний пункт. Хлібороби вирішили продати державі ще майже 2 000 центнерів зерна продовольчих культур, в основному пшениці.

І про інші невідкладні роботи - оранку ґрунту, заготівлю кормів. Подекуди бояться скиртувати соломі, щоб часом незавершеної скирти не замочив дощ. Але хто боїться, той втратить багато корму. Наші ж скиртувальники складають соломі так, що на випадок негоди завершують скирту і дощ не страшний, а потім роблять до неї прикладки.

Такий спосіб скиртування швидше дозволяє звільнити поля від пожнивних решток, лузити стерню і орати під озимі. Перші успіхи на жнивях досягнуті завдяки рішенням березневого Пленуму ЦК КПРС, які активували хліборобів, створили хороші умови для підвищення продуктивності праці. Прагнення наших колгоспників - успішно впоратися з усім комплексом сільськогосподарських робіт нинішнього року.

О. Климов,
голова колгоспу «Великий Жовтень»
Липоводолинського району.

Прошло багато років від того дня, коли наш невеликий, нікому невідомий колгосп, з не більш відомої Липоводолинщини, в складних

умовах жнив того року першим в області виконав головну заповідь перед державою - річний план хлібозаготівель.

Фотокопія першої сторінки обласної газети «Ленінська правда»

Більше сорока восьми років минуло від того часу. Переглядаючи свій архів, випадково натрапив на газету. Газета була отримана в Підставках 5 серпня 1965 року. Майже за півстоліття стала не дуже привабливою на вигляд. Тому зробив фотокопію такої, якою вона є.

ГЕРОЇ ЖНИВ колгоспу «Великий Жовтень», який достроково виконав річний план заготівель.

Учасник колективізації праці
колгоспів Володимир Петрович
Кіселев. Щодня виконує ви-
східні дії сорняк, що викликає в
працівників колгоспу 1412 центнерів зер-
на.

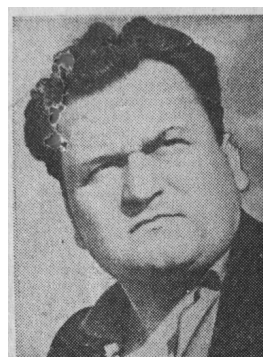
Робіт агітаторів колгоспу ко-
лективізації праці Олександр Миколай-
ович Мельник. Він керує у колгос-
пі 640 центнерів зер-
на.

Кращий тракторист колгоспу Па-
вло Миколайович Коваль.

Машиніст колгоспів колгоспів. Стри-
гач Олександр Сид, який оброб-
ляє 179 гектарів рілля колгоспу.

Голова артілі Олександр Васи-
льович Климов.

Секретар партійної організації
Микола Павлович Коваль.

Такими ми були в ті далекі часи, молодими, повними енергії працювати і працювали. Про всіх, хто брав участь у жнивях 1965 року, звичайно, газета не могла написати. Та пам'ятаю їх я, пам'ятають од- носельці, друзі, близькі, рідні. Пам'ятають їх поля, на яких вони ходи- ли, вили техніку і залишили свій слід, тоді ще на землі колгоспу «Великий Жовтень». У кожного склалася своя доля. Більшості немає в живих. І пам'ять про них зберігається, як про героїв жнив, як написала газета.

Чи можливо це було зробити без допомоги О.І. Іщенка, секретаря обкому партії? Звичайно, ні. Його допомога дала можливість нам успішно завершити жнива.

Токи, умови зберігання зерна, (критих сховищ у ті часи не було), стримували темпи збирання.

Я говорив, що за проросле, зіпріле зерно на току можна було мати велику неприємність і надовго.

Звичайно, читаючи статтю, осмислюючи її на відстані в такий проміжок часу, виникає багато думок. Можна критикувати, сперечатися. Але це було, ой, як давно. Була інша політика, інша держава і писали в газетах те і так, щоб на прикладі кращого вчити, якщо хочете, примусити робити інших краще.

А жнива йшли в колгоспі успішно тому, що я тримав за «роги», образно кажучи, керівників бригад так, що вони гнулися, боявся, щоб не поламати. Тримав, не відпускаючи, цілодобово.

Це бачили і знали всі. І коли ми краще інших господарств завершили осінньо-польові роботи, підвели підсумки, керівники комплексних бригад Василь Петрович Яковенко, Петро Павлович Цапенко, Григорій Павлович Мельник дякували мені за вимогливість, підтримку і справедливість.

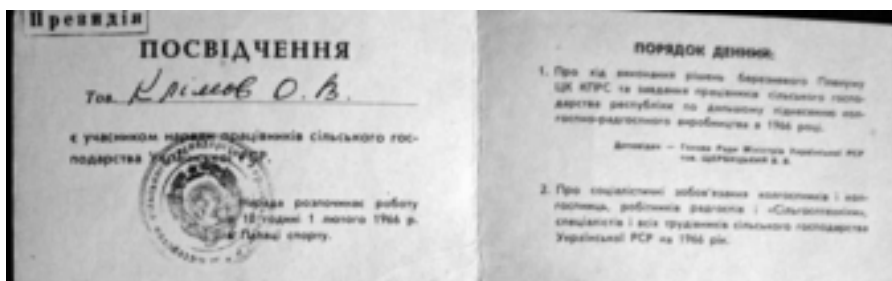
Повірте, коли тобі дякують підлегли за вимогливість, слухати приємно, що б там хто не говорив.

Завершився 1965 рік. Я шостий раз звітуюся перед колгоспниками на загальних звітних зборах за проведену роботу за минулий рік. Збори проходять організовано, не гірше пленуму райкому партії. Дисципліна, виступи, через півтори години роботи перерва. Присутні представники від райкому дивувалися моїм на той час нововведенням. Не роби перерви, розійдуться, зірвемо збори.

Стара слава про проведення зборів у Підставках була вже історією. Згідно зі Статутом колгоспу, через три роки проводилися звітні – виборні збори. Голову переобирали або обирали нового, якщо той не виправдав довіру. Прозвітувався. Мене переобрали. Задоволений наслідками роботи року.

У січні 1966 року проходить 14 -а Сумська обласна партійна конференція. Я делегат конференції. Мене обирають членом ревізійної комісії Сумської обласної партійної організації. Для молодого голови колгоспу це дуже велика довіра. Спеціальне посвідчення за підписом першого секретаря обкому партії Бориса Іовльовича Вольтовського (зберігається в архіві).

29 січня 1966 року, відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР від 31 грудня 1965 року, отримав першу високу державну нагороду - орден «Знак Пошани».

У лютому брав участь у нараді працівників сільського господарства України. Був обраний до президії.

Доповідь робив голова Ради Міністрів УРСР Володимир Васильович Щербицький. Я був у списках виступаючих від Сумської області.

Фото президії. Другий ряд перший праворуч автор цих рядків.

Звичайно, за членами Політбюро, міністрами, депутатами та знаменитими Героями праці, ватажками передових господарств України маловідомого голову колгоспу з далеких Підставок, що на Сумщині, в президії непомітно. Але мої хвилювання були помітні. Заспокоював мене Андрій Михайлович Науменко, голова облвиконкому. Просидів я весь час наради, поки йшло обговорення доповіді, як говорять, на «иголках». Слова не надали.

Може скластися враження легкого злету молодого голови колгоспу. Нагороди, довіра, пошана. Ні. Я цього не відчував.

А відчував ще більшу відповідальність. Працював наполегливіше. Тоді не мріяв про вищу посаду стати районним керівником. В голову це не приходило. Я був ситий і тим, що мав.

Але про це думали в райкомі й обкомі партії, коли підбирали, формували, виховували резерв кадрів. Восени 1965 року, я потрапив до «макітри вареників керівних кадрів», як висловлювався Вольтовський, перший секретар обкому партії. Борис Іовльович був раніше заступником Голови Ради Міністрів, досвідчений партійний керівник, його виступи були з глибоким гумором, всі слухали з великим задоволенням.

Про резерв, переміщення, призначення керівників він говорив, що це макітра з варениками. Наварять, покладуть до макітри, здобрять і, потрясаючи макітрою, перемішують. В процесі перемішування одні потрапляють вгору, інші - вниз, окремі випадають. Буває, того вареника, що випав, підберуть, знову вкинуть до макітри, а буває і не підбирали. А могли випадати добрі вареники, з хорошою начинкою. Його ніхто не куштував, а їли те, що було в макітрі.

У повсякденних турботах багатовекторної, як говорять сьогодні, роботи, пролетів, залишаючи непогані сліди, 1966 рік.

Знову звітні збори, переповнений сільський клуб. Будуть підбиватися наслідки роботи за рік, звітуватиме голова правління колгоспу Климов.О.В. Такий був порядок денний.

Але він буде доповнений, чого колгоспники не чекали і не знали. Про це знав тільки я. Після звітної доповіді і її обговорення буде висунуто питання: «Про звільнення з посади голови колгоспу «Великий Жовтень» О.В.Климова в зв'язку з переходом на іншу роботу».

При «перетрушуванні» резерву кадрів, не будемо говорити «макітри з варениками», примітили мене. Кадри готували, виховували і підбирали. Тому я був рекомендований до складу виборного керівного органу обласної партійної організації. Присутність на пленумах обкому, знайомство і спілкування з керівниками обласних управлінь, служб мало велике значення. Уповноважений з проведення зборів від райкому партії, голова Липоводолинського райвиконкому Михайло Федорович Пось приїхав з чисельною свитою. Завжди перед початком загальних зборів колгоспників проводили партійні збори, де обговорювали порядок проведення зборів, погоджували всі організаційні питання, давали окремим комуністам доручення. Погодили порядок денний і всю решту питань. Вів збори заступник голови колгоспу, секретар партійної організації Микола Павлович Коваль. Перед тим, як голосувати за рішення зборів, Пось попросив слова.

І не очікувано для присутніх запропонував внести до порядку денного зборів питання «Про звільнення О.В.Климова»... Комуністи не могли нічого зрозуміти, закидали його запитаннями, окремі вели себе нестримано. Такого на партійних зборах давно у нас не було. Райком партії дав вказівку про моє звільнення до проведення зборів не повідомляти, щоб не дати можливості колгоспникам домовитися. В райкомі знали, що колгоспники мене можуть не звільнити. Пось намагався пояснити, чому мене рекомендують на посаду начальника районного управління сільського господарства. Що кандидатуру погоджено в обкомі, Міністерстві сільського господарства, ЦК партії. Климов зробив для колгоспу і для кожного із вас багато хорошого. Він молодий, здібний керівник, йому потрібно рости, він буде працювати для району і відповідно для вас. Зробіть і ви йому хороше.

Його слухали і не чули. Я вже був не радий, що дав згоду. Закрала-ся думка відмовитися. Відверто говорячи, я на таку підтримку комуністів не надіявся. Навіть ті, котрі були при мені звільнені з посад, були проти того, щоб мене відпустити.

- На кого залишите колгосп, ви подумали?- ставили запитання.

Пригадувати про це важко. А як було мені тоді? Передати нелегко. Лише той, хто міг подібне відчутти, може мене зрозуміти. Коли тобі довіряють і ти бачиш, що це правда, що тебе не хочуть відпустити як керівника - це багато варте.

Зробили перерву. Пось говорив з окремими комуністами, роз'яснював. На запитання, які задавали мені, відповідав сухо і стандартно, та й діватися було нікуди.

- Так, дав згоду. Я комуніст, куди партія пошле, там і буду працювати.

Що міг тоді, в ті часи, у віці 32 роки відповісти?

Так комуністи твердо і не вирішили, як поступати на загальних зборах колгоспників. Окремим з них дали доручення, щоб внесли пропозицію загальним зборам колгоспників підтримати райком партії, про мій перехід на роботу в районну ланку.

Разом з Посем на збори приїхали: начальник «Райміжколгоспбуду» Олексій Федорович Наумко, член бюро райкому партії, щоб прозвітувати перед колгоспниками про проведену роботу, секретар райвиконкому Михайло Микитович Авраменко, який раніше працював у нашому колгоспі серетарем парторганізації, моїм заступником, уродженець села, котрий добре знав людей; начальник районної міліції Василь Гаврилович Марченко теж для звіту і про всяк випадок,

всякого на звітних зборах бувало. Були присутні представники районного радіомовлення та преси.

Я прозвітувався. Обговорення доповіді практично не було, присутні на зборах вже знали, що мене забирають у район.

На зборах колгоспники за моє звільнення практично не проголосували. До моєї пропозиції віднеслися з розумінням, прислухались. І головою колгоспу обрали М.П.Коваля.

Так і залишився я незвільненим, якщо підрахувати голоси ... Протокол голова зборів і секретар підписали ... Знали в райкомі, знали всі. Знав про це і я. Це був, напевно, мій перший гріх перед тими, хто мені довіряв. Атмосфера тих зборів переслідує мене і сьогодні. Так і не дав сам собі відповіді, чи вірно я тоді поступив? А може... Як кажуть, все що робиться, - робиться на краще.

Пройшло багато років. За цей час не стало тієї країни в якій я виріс, навчався, працював, був керівником. Близько 20 років обирався депутатом Сумської обласної ради депутатів трудящих, депутатом Липоводолинської і Роменської районних рад, депутатом Роменської міської ради. Отримав за працю чотири трудових орденів, багато медалей і різних інших нагород, за що і призначили пенсію з незначною надбавкою в грошовому розмірі і звучною приставкою: «За особливі заслуги перед державою».

Ніс відповідальність за десятки і сотні тисяч людей, намагався їм допомогати. Вирішував долю багатьох. Вносив подання для нагородження, притягав до відповідальності, призначав і звільняв з посад - в ім'я кращого.

Від кожної посади залишилися свої враження. Але посада голови колгоспу залишила в моїй душі найглибшу борозну. Я любив і люблю землю. Люблю на ній працювати. Для дружини, дітей і внуків це не було і не є секретом. Земля віддає тим, хто любить її. Можна обманути людину, а ЗЕМЛЮ ОБМАНУТИ НЕ МОЖНА. Повірте, я на землі працюю більше сімдесяти років...